

Міністерство освіти і науки України
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Навчально-науковий інститут філології
кафедра германської філології та перекладу

ДИСКУРС ВІЙНИ У МАС-МЕДІА: ЕКСПРЕСІВНІСТЬ, ЗАСОБИ ЇЇ РЕАЛІЗАЦІЇ ТА
ПЕРЕКЛАДУ (ПЕРЕКЛАДАЦЬКИЙ АНАЛІЗ НА МАТЕРІАЛІ ЗВЕРНЕНЬ
ВОЛОДИМИРА ЗЕЛЕНСЬКОГО ДО ПАРЛАМЕНТАРІВ НІМЕЦЬКОМОВНИХ КРАЇН
В ПЕРЕКЛАДІ НІМЕЦЬКОЮ)

Кваліфікаційна робота
освітнього ступеня «магістр»
студентки II курсу магістратури
освітньої програми
«Міжкультурна германістика (німецька та
англійська мови)»,
спеціальність – 035.043 «Германські мови та
літератури (переклад включно),
перша – німецька»
Віри Дмитрівни ТИНДИК
Науковий керівник:
к.філол.н., проф. Олександр БІЛОУС

«Допущено до захисту»

Протокол засідання

кафедри германської філології та перекладу

протокол № 10 від «26» травня 2024 року

завідувач кафедри _____

к.філол.н., доц. Олександр СТАСЮК

КИЇВ

2024

АНОТАЦІЯ

Явище війни давно перестало сприйматися лише як фізична битва: тепер важлива ще й боротьба за прихильність світу й просування вигідних наративів на міжнародній арені, де єдиний спосіб досягти мети — це вправно володіти словом. Запорукою якісної комунікації із закордонним реципієнтом стає саме професіоналізм перекладачів та їхня здатність донести оригінальну інформацію до аудиторії, повністю зберігши як буквальний, так і прихований зміст.

Вивчення тексту з урахуванням умов його реалізації — у колі основних інтересів вітчизняних мовознавців. Ми долучилися до цієї тенденції й з огляду на актуальність проблеми визначилися з метою дослідження: це — окреслення шляхів реалізації експресії за допомогою мовних та мовленнєвих засобів, а також аналіз способів і проблем їхнього перекладу у промовах воєнного дискурсу, створених для виступів В.Зеленського у німецькомовних країнах. Обрана мета сприяла формуванню комплексного об'єкта досліджень — відтворення засобів експресивності у текстах воєнного дискурсу в контексті їхнього перекладу з української мови німецькою. Протягом проведеного дослідження із залученням дискурс-аналізу, синтезу, порівняльного аналізу тощо ми зосередили увагу на кожному з предметів дослідження. У першому розділі теоретично окреслено й розтлумачено поняття дискурсу війни, експресивності й експресії, розглянуто традиційні шляхи перекладу; у практичній частині — охарактеризовано експресивні засоби, наведено приклади їхнього вживання у текстах дискурсу війни та проаналізовано й запропоновано шляхи перекладу з української німецькою мовою.

Були успішно реалізовані завдання дослідження: визначення способів реалізації експресивності у воєнному дискурсі та дослідження перекладу німецькою мовою стилістичних прийомів у промовах Володимира Зеленського. У роботі не лише описано загальні теоретичні положення, але й практично опрацьовано нові, малодосліджені звернення Президента до німецькомовних країн та проаналізовано, яким способом та чи повною мірою передається потенціал експресивних засобів виразності в перекладі німецькою. Нам вдалося не лише віднайти свіжі, цікаві підходи до відтворення експресії, але й донести важливість її збереження й адекватного перекладу й запропонувати власні способи подолання перекладацьких неточностей при адаптації експресивних засобів.

Ключові слова: дискурс війни, експресивність, тропи, стилістичні фігури, адекватний переклад.

ABSTRACT

The phenomenon of war has long ceased to be perceived only as a physical battle: now it is also important to fight for the favor of the world and promote beneficial narratives in the international arena, where the only way to achieve the goal is to master the word skilfully. The key to quality communication with a foreign recipient is precisely the professionalism of interpreters and their ability to convey original information to the audience, fully preserving both literal and hidden meaning.

The study of the text, taking into account the conditions of its implementation, is among the main interests of Ukrainian linguists. We joined this trend and, considering the relevance of the problem, decided on the purpose of the research: it is an outline of the ways of utilizing expression through language and speech tools, as well as an analysis of the methods and problems of their translation in the speeches of the military discourse, created for the speeches of V. Zelenskyy for German-speaking countries. The selected goal contributed to the formation of a complex object of research — the reproduction of means of expressiveness in the texts of military discourse in the context of their translation from the Ukrainian language into German. During the conducted research involving discourse analysis, synthesis, comparative analysis, etc., we focused attention on each of the research subjects. In the first chapter, the concepts of discourse of war, expressiveness and expression are theoretically outlined and explained, traditional ways of translation are considered; in the practical part, expressive means are characterized, examples of their use in war discourse texts are given, and ways of translation from Ukrainian to German are analysed and proposed.

The research tasks were successfully implemented: determination of ways of utilizing expressiveness in military discourse and research on the translation of stylistic techniques in Volodymyr Zelenskyy's speeches into German. The study not only describes the general theoretical provisions, but also practically elaborates the new, under-studied addresses of the President to German-speaking countries and analyses how and to what extent the potential of expressive means of expression is fully conveyed in the German translation. We managed not only to find modern, interesting approaches to the reproduction of expression, but also to convey the importance of its preservation and adequate translation, and to offer our own ways of overcoming translation inaccuracies when adapting expressive means.

Key words: war discourse, expressiveness, tropes, stylistic figures, adequate translation.

ЗМІСТ

ВСТУП	5-8
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЕКСПРЕСИВНОСТІ У ВОЄННОМУ ДИСКУРСІ, ШЛЯХІВ ТА ОСОБЛИВОСТЕЙ ЇЇ ПЕРЕКЛАДУ.	
1.1.1 Становлення поняття «дискурс» у діахронії.....	9-12
1.1.2. Дихотомія «текст» — «дискурс» у сучасному мовознавстві.....	13-15
1.1.3. Дискурс-аналіз як метод дослідження.....	16-18
1.1.4. Дискурс війни: типологія та специфіка функціонування у промовах В.Зеленського.....	19-24
1.2. Кореляція понять «експресія» й «експресивність», природа експресивних мовних засобів.....	25-28
1.3. Традиційні види й шляхи перекладу та особливості перекладу текстів дискурсу «війни».....	29-32
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ I	33
РОЗДІЛ 2. ЗАСОБИ МОВНОЇ ТА МОВЛЕННЕВОЇ ЕКСПРЕСИВНОСТІ.	
2.1. Експресивні можливості мовних одиниць різних рівнів.....	34-42
2.2. Функціонування тропів у промовах В.Зеленського та їхня роль у творенні експресії.....	43-46
2.3. Стилiстичні фігури як джерело експресивності.....	47-53
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ II	54
РОЗДІЛ 3. АНАЛІЗ ПЕРЕКЛАДУ ЗАСОБІВ ЕКСПРЕСИВНОСТІ НА ПРИКЛАДІ ПРОМОВ В.ЗЕЛЕНСЬКОГО.	
3.1. Шляхи перекладу тропів у промовах В.Зеленського та перекладацькі неточності.....	55-62
3.2. Стилiстичні фігури з промов В.Зеленського в перекладі німецькою та проблема їхнього повноцінного відтворення.....	63-72
ВИСНОВК ДО РОЗДІЛУ III	73
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ	74-75
ZUSAMMENFASUNG	76-77
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	78-88
СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ	89-90

ВСТУП.

Акутальність. Погляди мовознавців на сутність понять «дискурс» та «експресивність», що є провідними в нашій роботі, були спірними від самого уведення таких термінів у лінгвістичний простір. Систематизувати знання про ці поняття й виокремити найбільш прийнятний та популярний підхід для українських дослідників — це нагальне завдання сучасної лінгвістики, адже одностайність (якщо вона можлива) може забезпечити достовірність та точність досліджень.

Так, у сучасному мовознавчому просторі дискурс здебільшого означає текст, що реалізується в певній комунікативній ситуації, а отже, у супроводі екстра- та позалінгвальних чинників. Таке трактування водночас дає відповідь на питання про межі понять «текст» та «дискурс». Описаний підхід знаходимо в працях таких вітчизняних дослідників, як О.Селіванова та Ф.Бацевич. Експресивність та експресія, у свою чергу, довгий час ототожнювались, особливо в радянських розвідках кінця 20-го століття. Натомість, у студіях останніх десятиліть мовознавці схильні чітко розмежовувати ці терміни. Узагальнено можна сказати, що експресивність є інструментом для творення експресії, є здатністю мовних одиниць творити виразність, образність, емоційність, набувати значення, що протиставляється нейтральному тією чи іншою мірою. Такі українські лінгвісти, як В.Чабанеко, А.Загнітко, Н.Бойко зробили великий внесок у дослідження цього питання, проте все ж у вітчизняному мовознавстві, за нашим спостереженням, цьому питанню приділено все ще недостатньо уваги.

Так само, як майже відсутні ґрунтовні аналізи дискурсу війни, обраного нами як одного з предметів дослідження. Більше уваги приділено політичному дискурсу, який, звісно, залучає воєнний, але не є тотожним йому. Саме тому ми вирішили провести комплексне дослідження одразу двох аспектів: засобів експресивності в дискурсі війни. Саме цей контекст потребує особливої уваги мовознавчої спільноти, адже є вкрай актуальним наразі для нашого суспільства. Дискурс російсько-української війни вже давно став об'єктом уваги не тільки лінгвістів, але й спеціалістів інших галузей та звичайних громадян. Фактор

залученості широкого загалу до текстів дискурсу війни, тобто все більшої трансляції політичних аспектів у мас-медіа, сприяє все активнішому використанню експресивних засобів виразності в таких текстах. Тим паче, в повідомленнях, що реалізуються на міжнародному рівні, та давно вийшли за межі їхньої інформативної функції. На сучасному етапі ведення грамотної політики протягом війни текст стає ключовим засобом впливу на рівні зі зброєю, саме тому обов'язково має містити експресію. Це дозволяє викликати необхідну емоцію в реципієнта, після чого або лишати йому простір для роздумів, натяк на які він отримав, або прямо впливати на нього.

Особливо вправно використовують такі засоби спічрайтери промов В.Зеленського, до змісту міжнародних промов якого прикута увага всього світу. Вдало побудований текст вражає українців, іноземних громадян та партнерів, стає ефективним засобом налагодження зв'язків між державами й формування необхідного ставлення щодо України в закордонній аудиторії. Проте цікавим є питання: чи дійсно та експресивна промова рідною мовою відтворюється настільки ж вдало іноземною мовою? Якщо так, то які шляхи для цього використовують перекладачі? Якщо ні, — чому?

Це питання є міждисциплінарним, а його дослідження дає результати, що сприяють конкретизації поняття дискурсу війни та формуванню розуміння ролі засобів експресивності в такому контексті, а також допомагають розв'язати низку перекладацьких проблем або ж, навпаки, поповнити базу шляхів перекладу експресивних засобів.

Дослідження у вибраних нами напрямках проводили такі класики зарубіжного мовознавства, як М.Фуко та Ш.Баллі, Ч.Морріс, З.Харріс, Е.Бенвеніст, Т.А. ван Дейк, а згодом на їхньому ґрунті напрацьовувалася база студій у слов'янському просторі, зокрема, серед українських мовознавців значну увагу питання дискурсу та експресивності приділяли В.Чабаненко, О.Селіванова, А.Загнітко, Ф.Бацевич. Характерним є те, що все частіше молоді українські дослідники продовжують започатковані студії також на прикладі політичного дискурсу, і рідше — воєнного. Це засвідчує актуальність і нашого дослідження.

Мета дослідження: теоретично окреслити поняття дискурсу та воєнного дискурсу зокрема, поняття експресивності, висвітлити шляхи перекладу експресивних засобів з української мови німецькою; проаналізувати підходи вітчизняних та зарубіжних мовознавців щодо тлумачень зазначених понять, зафіксувати способи реалізації експресивності мовних та мовленнєвих одиниць у текстах воєнного дискурсу, дослідити дібрані в матеріалах для практичного дослідження засоби перекладу стилістичних прийомів у промовах В.Зеленського до парламентів німецькомовних країн, відстежити перекладацькі неточності та запропонувати шляхи їхнього подолання.

Об'єкт дослідження: засоби реалізації експресії в текстах дискурсу війни та шляхи її відтворення, зокрема в промовах В.Зеленського до парламентів німецькомовних країн.

Предмет дослідження: дискурс війни, експресивні мовні та мовленнєві одиниці різних рівнів мови (фонетичний, словотвірний, морфологічний, лексичний, синтаксичний), стилістичні прийоми, а саме тропи та стилістичні фігури, експресивна функція таких засобів, шляхи їхнього перекладу німецькою мовою на прикладі промов В.Зеленського.

Завдання дослідження:

1. Виявити підходи до трактування сутності поняття дискурс в діячності та на сучасному етапі розвитку мовознавства;
2. Дослідити кореляцію понять «дискурс» та «текст» в історичному розрізі;
3. Подати визначення та виокремити особливості дискурсу війни;
4. Обґрунтувати важливість розмежування понять «експресія» та «експресивність»;
5. Дати характеристику експресивним мовним та мовленнєвим засобам та класифікувати їх;
6. Окреслити традиційні шляхи перекладу тексту та відстежити можливі проблеми, що виникають при перекладі з української мови німецькою;
7. Практично застосувати результати теоретичного дослідження, проаналізувавши способи перекладу експресивних мовленнєвих засобів —

тропів та стилістичних фігур — на матеріалі промов В.Зеленського до парламентів Німеччини та Австрії.

Методи дослідження: абстрагування (зосередження на основних характеристиках досліджуваних понять), лінгвістичний аналіз (виявлення ознак, особливостей предмету досліджень, співвіднесення загальних властивостей з дібраними конкретними прикладами), дискурс-аналіз (тлумачення змісту тексту у контексті реалізації, з урахуванням всіх екстра- та позалінгвальних чинників), синтез (виділення спільних характеристик для досліджуваних одиниць), описовий метод (теоретичний опис особливостей функціонування вокатива в тексті), порівняльний аналіз (визначення характерних властивостей та особливостей суміжних понять).

Матеріалом дослідження стали експресивні засоби мовлення – тропи та стилістичні фігури, — що були знайдені у промовах В.Зеленського в Бундестазі 17 березня 2022-го року, до Національної ради Австрії 30 березня 2023-го року та на врученні Міжнародної премії імені Карла Великого в Аахені 15 травня 2023-го року. Також для аналізу використовувалися переклади відповідних промов із таких джерел: офіційний сайт Генерального консульства України в Гамбурзі, онлайн-газета «Die Zeit», офіційний сайт Парламенту Австрії та онлайн-газета «Aachener Zeitung». Супутніми матеріалами, що забезпечили достовірність досліджень, стали провідні праці мовознавців у галузі стилістики, граматики, перекладознавства тощо, серед яких, наприклад, монографія В.Чабаненка «Стилістика експресивних засобів української мови», навчальний посібник О.Білоуса «Теорія і технологія перекладу» та інші.

Структура роботи: робота містить вступ, один теоретичний розділ та два практичні, висновки, списку використаної літератури (84 позиції). Повний обсяг дослідження — сторінки.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЕКСПРЕСІВНОСТІ У ВОЄННОМУ ДИСКУРСІ, ШЛЯХІВ ТА ОСОБЛИВОСТЕЙ ЇЇ ПЕРЕКЛАДУ.

1.1.1. Становлення поняття «дискурс» у діяхронії.

Поняття «дискурс» у лінгвістиці є відносно новим та вперше набуло термінологічного значення ближче до середини ХХ ст., а от предтечею до цього загалом стало зростання зацікавленості мовознавців соціальною, динамічною природою мовлення. Так, 1938-го року американський учений Чарльз Морріс у своїй праці «Основи теорії знаків» обґрунтовує поняття «прагматики», розглядаючи її як таку дисципліну, що вивчає відношення знаків до їхніх інтерпретаторів [69]. У цій праці автор наголошує на зв'язок використання знаків із соціокультурними, психологічними, біологічними аспектами, спираючись на те, що продукуються ці знаки «живими» людьми, а точніше окремими особистостями. Уже в рідній прагматики вчені починають звертати увагу на текст у його зв'язку з екстралінгвальними чинниками, що безпосередньо стало поштовхом до виникнення поняття «дискурс».

Також учені паризької школи семіотики одними з перших починають приділяти особливу увагу дискурсу, проте мають різні погляди на це поняття. Проте основний внесок цих дослідників, на нашу думку, полягає в тому, що вони стверджують: дискурс — це є певна мовленнєва діяльність, що обов'язково залучає підсвідоме, невисловлене та повинна розглядатись у поєднанні з мінімумом одною нелінгвістичною наукою [25; с.13].

Французький мовознавець Еміль Бенвеніст розширює межі значення французької лексеми *discours* (промова, розмова на певну тему) та трактує її з лінгвістичного погляду як індивідуальне перетворення мови на дискурс [60; с.43]. Виокремлення такого терміна спровокувало виникнення необхідності у чіткому відмежуванні його від тексту. Мовознавці й досі не мають одностайної думки щодо кореляції цих двох понять та по-різному трактують «дискурс», хоч і почали розглядати його як «текст, занурений в життя» ще в другій половині ХХ ст. внаслідок зміщення поля уваги саме на використання мови окремими особами, а не на текст як окреме від людини явище.

Перші ґрунтовні дослідження суті терміна «дискурс» були впровадженні в ґраматичному аспекті, а саме при аналізі складних синтаксичних конструкцій у 50-х роках минулого століття [25; с.12]. Серед слов'янських учених цьому аспекту приділяли увагу Л.Щерба, М.Фігуровський, а серед зарубіжних — З.Харріс, Г.Сакс, Г.Джефферсон та ін. У 70-х рр. ХХ ст. термін «дискурс» поступово стає міждисциплінарним поняттям, а розвиток нових напрямків досліджень (інформатики, теорії комунікацій тощо) сприяє все глибшому й більш розгалуженому тлумаченню цього терміна. Текст стає у центр уваги мовознавців, проте він розглядається у відповідність з мовою, на відміну від дискурсу, що співвідносний із мовленням. Отже, на цьому етапі вчені зміщують свою увагу з обмежених досліджень мови як сталої системи знаків та починають ґрунтовно розглядати її як динамічний засіб висловлення думок індивіда.

Саме у 80-х рр. ХХ ст. у західноєвропейському науковому просторі виокремлюються різні підходи до трактування дискурсу. У царині англословних досліджень 1980-х років М.Стаббс стверджує, що дискурсом є використання мови на рівні, вищому за речення [25; с.12]. Дж.Браун та Дж.Юль у своїй праці «Дискурс-аналіз» також зазначають, що не можна розглядати текст як окремий об'єкт безвідносно до його цілей, функцій, мотивації використання мовних знаків певним індивідом [61]. У ці ж роки великий внесок у дослідження дискурсу вносить Т.А. ван Дейк. Нідерландський учений звертає особливу увагу на міждисциплінарний характер цього поняття, на дискурс як наслідок прояву соціальних та психологічних аспектів [73]. Цей етап є одним з найважливіших для розуміння поняття, адже мовознавці все більше акцентують увагу на соціальній природі дискурсу, на його обумовленості соціальними чинниками та наслідкам впливу на рівні мовлення. Зокрема, французький філософ М.Фуко у своїй праці «Археологія знань» робить значний внесок у формування міждисциплінарного підходу до дослідження дискурсу [67]. У другій половині ХХ ст. активно вивчають нове поняття й у слов'янському просторі. Більшість праць того часу належить російським ученим, але вже ближче до початку 2000-х років усе активніше виокремлюються власне українські студії в питанні

дискурсу. Саме з ними ми вважаємо доцільним ознайомитися детальніше, адже на їхній основі сформувалися сучасні підходи до тлумачення дискурсу у вітчизняному мовознавчому просторі.

Один з перших провів дослідження з дискурсології в Україні Флоріан Бацевич. Він відзначився як фундаментальними працями загального характеру в різних напрямках, так вузькоспеціальними дослідженнями, пов'язаними безпосередньо з дискурсом. Тривалі дослідження щодо дискурсу Ф.Бацевич акумулював у своєму навчальному посібнику «Основи комунікативної лінгвістики» 2004 р. Саме тут знаходимо досить точне визначення: *«Дискурс — це тип комунікативної діяльності, інтерактивне явище, мовленнєвий потік, що має різні форми вияву (усну, писемну, паралінгвальну), відбувається у межах конкретного каналу спілкування, регулюється стратегіями і тактиками учасників; синтез когнітивних, мовних і позамовних (соціальних, психічних, психологічних тощо) чинників, які визначаються конкретним колом «форм життя», залежних від тематики спілкування, має своїм результатом формування різноманітних мовленнєвих жанрів»* [2; с. 138]. Автор подає ємне трактування з урахуванням різномаїття підходів до тлумачення поняття та пропонує розглядати його як мовленнєвий акт, за аналізу якого мають обов'язково враховуватись фактори пізнання, осмислення сказаного й почутого, способом презентації картини світу мовцем тощо. Ф.Бацевич також деталізовано класифікує дискурс та приділяє значну увагу різниці між текстом і дискурсом.

2003-го року не менш важливу для вітчизняної лінгвістики роботу проводить Катерина Серажим у своїй дисертації «Дискурс як соціолінгвальний феномен сучасного комунікативного простору (методологічний, прагматико-семантичний і жанрово-лінгвістичний аспекти: на матеріалі політичного різновиду українського масово-інформаційного дискурсу)», де подає п'ять можливих тлумачень дискурсу. Серед них і усталене сприйняття дискурсу як тексту з урахуванням екстралінгвальних чинників; і текст, що реалізується безпосередньо в певній ситуації та має соціальну природу; і текст як спосіб

дискутувати та реалізовувати задум автора; а також сукупність текстів і дискурс як спілкування [43].

С.Єрмоленко, натомість, стверджував, що дискурс варто розглядати не скільки в контексті впливу, скільки як ключ до забезпечення взаєморозуміння [23]. Значний внесок у тлумачення поняття робить О.Селіванова. Дослідниця характеризує його як зв'язний текст, що розглядається з урахуванням багатьох побічних факторів із суміжних наукових галузей. Саме О.Селівановій належить таке доречне тлумачення дискурсу: «*текст, занурений в життя*» [43; с.41]. Крім того, філологиня розглядає його і як комунікативну ситуацію, і як стиль обміну інформацією, і як шаблон мовної поведінки в різних соціальних контекстах. Також О.Селіванова зазначає, що в нелінгвістичних напрямках досліджень дискурс є маркером певної сфери спілкування.

Як бачимо, неоднозначність у тлумаченні поняття «дискурс» простежується і в українському мовознавстві. Проте все ж підходи до трактування є досить схожими й зазвичай кожен дослідник наводить приблизно до чотирьох варіантів розуміння дискурсу. На нашу думку, розмаїтість тлумачень дозволяє ширше досліджувати це явище, шукати нові аспекти сфери впливу дискурсу, виводить його на міждисциплінарний рівень та робить об'єктом зацікавлення все більшої кількості лінгвістів та інших спеціалістів.

1.1.2. Дихотомія «текст» — «дискурс» у сучасному мовознавстві.

Як уже зазначалося раніше, співвідношення термінів «текст» та «дискурс» було чи не основною проблемою для мовознавців. Від початку досліджень цього напрямку зазначені два поняття сприймалися здебільшого як взаємозамінні. У першу чергу, через те що в частині європейських мов не було відповідника французькому поняттю «дискурс», натомість, існувало лише поняття «текст» [43; с.43]. Проте згодом постала потреба у їхньому розмежуванні. І текст, і дискурс є різноплановими явищами, і жоден з них не має чіткого тлумачення. Більшість учених стали прибічниками думки про те, що текст є стабільною абстрактною конструкцією, а от дискурс — це скоріше тип організації й подачі тексту з огляду на специфічні ознаки комуніканта й позамовні чинники. Дослідники радянської доби, такі як Н.Арутюнова чи Л.Щерба, трактували текст як формальну одиницю, як мовний матеріал, за структурою якого вже можна окреслювати дискурсивні процеси. Текст здебільшого вважався сталим комунікативним результатом, чітко оформленим та подекуди не прив'язаним до природного мовлення, тобто текст асоціювали з мовою [25; с.14]. Дискурс, натомість, здебільшого асоціюють з мовленням. Наприклад, швейцарський дослідник П.Серіо серед своїх восьми визначень дискурсу має трактування його як еквіваленту мовлення [43; с.42]. Ближче до кінця ХХ ст. деякі дослідники намагаються розмежувати текст і дискурс за ознакою письмової та усної репрезентації. Наприклад, британський дослідник М.Култхард [62] та деякі мовознавці слов'янського простору, а саме І.Гальперін, З.Тураєва, О.Москальська [43; с.44]. Однак, такий підхід не набув популярності з очевидних причин: скажімо, промова може розглядатися і як письмовий матеріал, і як усний виступ. У будь-якому випадку реципієнт, що ознайомлюється з нею, починає інтерпретувати закладені сенси у межах своїх суб'єктивних суджень та соціального, культурного контексту. Тобто при ідентифікації дискурсу стає важливою не форма — письмова чи усна, — а умови, за яких текст реалізується, нюанси комунікативної ситуації й позамовні аспекти.

Праці дослідників Е.Бенвеніста та Т.ван Дейка, що зазначалися вище, зробили вагомий внесок у питання розмежування цих двох понять. Адже вже Е.Бенвеніст тлумачив дискурс як мову, не відокремлену від мовця; а Т.ван Дейк наголошував на такій різниці: текст як статичне, дискурс — динамічне, співвіднесене з комунікативним актом.

Британський мовознавець Г.Віддоусон у своїй статті «Discourse analysis» 2007-го року ґрунтовно опрацьовує цю дихотомію [71]. Текстом, згідно з його студіями, вважається будь-який мовний фрагмент, як тільки він використовується з комунікативною метою. Проте, на відміну від дискурсу, ідентифікація такого фрагменту як тексту відбувається безвідносно до того, чи можемо ми його інтерпретувати. Наприклад, побачивши етикетку із описом продукту незнайомою мовою, ми зрозуміємо, яка мета тексту, проте не зможемо його розтлумачити й зрозуміти [75; с.4]. Таким чином, ідентифікувати текст за його ціллю – не означає усвідомити його зміст. *«Люди створюють тексти, щоб проінформувати, висловити ідеї та переконання, пояснити щось, спонукати інших до окремих дій чи суджень тощо. Цей комплекс комунікативних цілей ми можемо назвати дискурсом (переклад наш — Т.В.)»* [71; с.106]. Дискурс та текст при цьому взаємозалежні поняття: дискурс лежить в основі тексту й мотивує його виробництво, а текст стає полем для реалізації дискурсу. Сам текст не має самостійного змісту, а набуває його тільки в межах певного дискурсу. Написане вище характеризує дискурс як позначення того, що автор хотів донести своїм текстом. Але важливо зауважити, що, навіть коли автор впевнений, що висловив задумане достеменно, текст усе одно може бути зчитано реципієнтом інакше. Тобто дискурс — це не тільки про мету тексту, але й про його відтворення у свідомості адресата.

Прибічником такого погляду є й вітчизняний мовознавець Ф.Бацевич. За його твердженнями, текст формується як кінцевий результат дискурсу; але сам текст є «зупиненим» дискурсом, з котрого вилучили інформацію про умови реалізації мовленнєвого акту, інформацію про комунікантів, усі пара- та екстралінгвістичні фактори [2; с. 138]. Ф.Бацевич зіставляє терміни текст,

дискурс та мовленнєвий акт із поняттями мова, мовлення, комунікація відповідно. Причому такий перелік є градаційним, і в кожному із пунктів стає помітнішим людський фактор. У «Короткому тлумачному словнику лінгвістичних термінів» за ред. С.Єрмоленко вказано: «Складниками тексту виступають речення, лексикограматичні засоби зв'язку речення в цілісну комунікаційну одиницю» [54; с.182], що підтверджує його «відірваність» від життя.

Такий підхід стає найбільш популярним та прокладає стежку до сучасних досліджень. Дискурс ширший за текст та виходить за його межі. Він є актуалізацією тексту з урахуванням багатьох чинників та більш складним явищем, що не може розглядатись лише в контексті лінгвістики й має трактуватися з огляду на різні напрямки досліджень.

1.1.3. Дискурс-аналіз як метод дослідження.

Поняття дискурс-аналізу почало формуватися в середині ХХ ст. та вперше привернуло увагу мовознавців завдяки З.Харрісу та його праці «Discourse Analysis» [76]. Проте, знову ж таки, на той час дискурс прив'язували до тексту та тлумачили не так багатоаспектно, як тепер, тому й дискурс-аналіз використовувався для трактування семантики речень.

Разом із розширенням поняття дискурсу поступово такий аналіз стає методом, що спрямований на розшифрування певної форми комунікації з метою схарактеризувати точку зору адресата (навіть якщо вона не висловлена буквально) та шляхи її висловлення. Дискурс-аналіз допомагає відстежити тактики й схеми побудови й сприйняття тексту, обов'язково залучаючи соціальний, культурний та інші дотичні контексти. Саме таким шляхом вдається дослідити, якою є позиція мовця, який сенс він вкладає в слова та як прагне вплинути на адресанта [74]. Загалом, дискурс-аналіз покликаний вивчити те, *«як дискурс формує реальність та як її інтерпретують люди»* [52; с.105].

У підручнику М.Йогансен та Л.Філіпс «Дискурс-аналіз як теорія і метод» 2002-го року [30] подано три основні підходи до трактування дискурс-аналізу:

- 1) дискурс розглядається як низка сталих значень у рамках певної сфери навколо ключових точок, а саме моментів. Навколо моментів формуються та набувають значення елементи. Об'єктивна мета комунікації впливає на організацію значень у певному дискурсі. Що логічно, адже самі по собі слова не мають різних відтінків значень, вони позначають нейтральні речі, допоки не потрапляють у культурний контекст та не подаються під загальною об'єктивною точкою зору. Саме тому мета дискурс-аналізу — це відстеження міфів суспільства, їхній аналіз як реальності, в якій твориться комунікативна ситуація, та їхній вплив на формування окремих значень. Основоположниками такого підходу є белгійська філософія Ш.Муфф та аргентинський учений Е.Лакло [52].

2) у руслі критичного дискурс-аналізу, однак, значний акцент робиться саме на його міждисциплінарності, адже дискурс з точки зору цього підходу — це «форма соціокультурної практики» [52]. Дослідник Н.Фрекло запропонував трирівневу модель дискурс-аналізу:

- лінгвістичний аналіз тексту;
- відстеження зв'язку тексту з контекстом, тобто розбір процесів, які відображаються на продукуванні та сприйнятті тексту;
- аналіз соціальної зумовленості комунікативного акту, впливу суспільних процесів на творення й трактування тексту.

3) у психологічному підході до дискурсу хоч і також враховується соціальна обумовленість, але приділяється значна увага саме суб'єктивності, характеристикам окремої особистості. Дискурс-аналіз за таких умов покликаний відстежити, як вибудовується комунікація за визначених обставин та як автор прагне вплинути на реципієнта, які засоби використовує, щоб донести свою думку [52].

Підсумовуючи, можна сказати, що перший підхід трактує дискурс-аналіз як метод відстеження формування й висловлення думки з огляду на об'єктивні культурні аспекти комунікативної ситуації та є більш загальним; другий пропонує зосередитись на соціальній природі дискурсу; третій - на психологічній обумовленості.

Початковим етапом ґрунтовного дискурс-аналізу, на думку більшості вчених та з нашої точки зору, є дослідження на рівні самого тексту, тобто типовий лінгвістичний аналіз. Наступний етап, що дійсно вирізняє дискурс-аналіз від звичайного лінгвістичного — це перенесення на текст позалінгвальних чинників (психологічних, соціальних, культурних). Саме тут можуть бути задіяні абсолютно різні неможовознавчі напрями: наприклад, у ході нашої роботи ми обов'язково враховуватимемо політичний дискурс, хоча за аналізу певного особистого діалогу цей аспект міг би не бути потрібним.

Таким чином, дискурс-аналіз відбувається від мікрорівня до макрорівня. Важливо, що дискурс-аналіз є двоаспектним: під час нього аналізується як

творення, так і сприйняття тексту. Розглядається як модель та умови формування тексту, цілі сказаного, засоби, якими автор доносить свою думку; так і модель інтерпретації цього тексту. Схема, що має макро- й мікрорівень була впроваджена ще Т. ван Дейком [74; с.23], але широко застосовується й дотепер. Мікрорівень — це і є дослідження мовних параметрів тексту, тобто його будови, лексичного наповнення, засобів зв'язку між частинами тощо. Натомість макрорівень враховує безпосередньо сенс тексту, те, як кожна мовна особливість творить дискурс та наповнює суб'єктивними особливостями зміст сказаного. Варто зауважити, що обидва рівні аналізуються на тлі контексту, що враховує соціокультурні чинники, когнітивні аспекти й допомагає визначити тип дискурсу.

Дискурс-аналіз є комплексним, саме тому важливою умовою його проведення є не лише детальний аналіз кожного з рівнів, а відстеження взаємозв'язку проаналізованих аспектів, їхнього переплетення задля творення теми, змісту тексту, задля реалізації мети автора та забезпечення правильного сприйняття.

Отже, цілями дискурс-аналізу є читання тексту між рядків, визначення впливу контексту на висловлювання, у відстеженні взаємодії мовних чинників із позалінгвальними. Дискурс-аналіз допомагає розкрити неочевидний зміст та є міждисциплінарним методом дослідження. Адресант завжди творить певну реальність, і саме за допомогою дискурс-аналізу ми з'ясуємо, якими засобами адресантові вдається вибудувати її.

1.1.4. Дискурс війни: типологія та специфіка функціонування у промовах В.Зеленського.

Мовознавці пропонують багато різних типів дискурсу, серед них виокремлюють і воєнний, з яким ми працюватимемо надалі. Цьому виду приділено не так багато уваги в розвідці лінгвістів — набагато більше досліджень є щодо політичного дискурсу загалом. Одразу зазначимо, що нерідко відбувається використання прикметників «воєнний» та «військовий» як синонімічних у характеристиці дискурсу. Проте вважаємо доцільним саме термін «воєнний дискурс» у ході нашого дослідження, адже такий вибір впливає навіть з тлумачення цих прикметників безпосередньо: «воєнний» є більш місткою ознакою, ширшою за «військовий». Так, у Великій українській енциклопедії знаходимо визначення: *війна — «це соціально-політичне явище, крайня форма розв'язання соціально-політичних, ідеологічних, економічних, територіальних, етнонаціональних, релігійних чи інших суперечностей між державами, народами, націями, урядами, спільнотами або воєнізованими групами, що відбувається за допомогою організованої збройної боротьби»* [11]. Воєнний дискурс зчитується в комунікативних актах, що стосуються площини і воєнних дій, і взаємодії військових. Тобто військовий дискурс скоріше є підвидом воєнного; останній, у свою чергу, цікавить нас з огляду на практичну частину дослідження. Аналізовані надалі промови очільника країни репрезентуватимуть воєнні події в Україні, які охоплюють різні аспекти такої реальності.

Із визначення, поданого вище, випливає, що війна здебільшого розглядається як фізичне, матеріальне явище; проте сучасна українська мовознавиця Г.Яворська зауважує, що в сучасному світі важливим стає «дискурсивне осмислення» війни, що виникає внаслідок словесного опису, аналізу всіх подій воєнного періоду [58; с.42]. Сміливим твердженням дослідниці є те, що війна як фізичне явище не може існувати зараз без дискурсивного аспекту: конфлікт не стає війною, доки в оповідях певна подія не набуває такого статусу. Не можемо не погодитися із цим судженням, адже на прикладі російсько-української війни бачимо, що війна не просто набула такого розуміння

через дискурсивний простір, а вона почала зароджуватися в першу чергу в словесному осмисленні, а потім уже перейшла у фізичне втілення.

Унаслідок мілітаризації суспільства та подій останніх десятиліть у вітчизняному мовознавстві все більше вчених приділяють увагу дискурсу війни. Важливо зазначити, що особливої актуальності воєнний дискурс набув саме у XXI ст. Це пояснюється тим, що війна перестала бути просто процесом протистояння армій держав, а стала набувати гібридності й перманентності. Критичне значення почало надаватися впливу, боротьбі за фіксацію вигідних наративів у суспільній свідомості. У теперішній час психологічні та соціальні аспекти вимагають від політиків, військових, аналітиків, ЗМІ тощо особливої підготовки тексту, що транслюється.

Варто зафіксувати **визначення «дискурсу війни»**: *«це результат політичного, соціокультурного, психологічного та історичного процесів, що реалізується у вигляді воєнно-художньої літератури, воєнної публіцистики, воєнно-політичних матеріалів, створених групою суб'єктів або окремими суб'єктами»* [47; с.64]. Воєнний дискурс виявляється саме в тематиці тексту, який натомість може бути публіцистичним, художнім, науковим тощо. *«Крім паперових, електронних та інтернет-медій він охоплює широкий спектр соціальної комунікації, починаючи від приватних розмов на теми тих або інших різновидів протистояння і закінчуючи перемовинами дипломатів»* [59; с. 104]. Звідси випливає, що дискурс війни є вкрай багатоаспектним явищем та має враховувати різноманітний характер періодів та контекстів, у яких створюється текст дискурсу такого типу [72; с.54].

Дискурс війни можна розглядати у двох вимірах: 1) як автономну модель, що має визначений вербалізаційний статус; 2) як змішану модель, яка багатоаспектно відтворює воєнні дії чи реалії. Це можуть бути як актуальні нещодавні, так й історичні події; крім того, дискурс війни може формуватися за рефлексії щодо злободенних питань, загального аналізу світових процесів. Залежно від обраного жанру репрезентації воєнного дискурсу може кардинально

змінюватися реципієнт: від окремого громадянина чи соціальної групи до всієї цивілізації.

Конкретно в нашому дослідженні ми беремо до уваги жанр промови у воєнному дискурсі. Промова — це *«заздалегідь підготовлений або спонтанно складений твір на певну актуальну тему, звернений до широкого загалу»* [11]. Для того, аби розуміти в подальшому доцільність і мету використання експресивних засобів, ми маємо провести загальний дискурс-аналіз такого жанру текстів. Суб'єктом політичних промов воєнної тематики виступає В.Зеленський, Президент України, що вказує на належність цього жанру до політичної комунікації. При цьому ми сприймаємо В.Зеленського як «декларативний автор», адже створюються його тексти спічрайтерами — «виконавчими авторами» [32; с.44]. Адресатом цих промов у нашому дослідженні є політичний суб'єкт — парламент тієї чи іншої німецькомовної країни. Опосередковано промова може інтерпруватися також реципієнтом, що не належить до політичних інституцій, тобто пересічний українець чи іноземний громадянин. Промова за форматом продукування є прикладом письмової мови, але реалізується вона в усній формі. Натомість, ми аналізуватимемо саме написаний та письмово перекладений текст промови, не спираючись на позалінгвальні чинники, проте враховуватимемо екстралінгвальний контекст. Промова є монологічною, тобто такою, що реалізується одним мовцем та спрямована на формування певної думки в аудиторії, проте прямої фактичної відповіді промова зазвичай не отримує. Також такий текст здебільшого середній за обсягом, тому важливо влучно й експресивно подати всю необхідну інформацію та втримати увагу реципієнта.

Більшість українських дослідників воєнного дискурсу, яких досить мало, у своїх працях спираються на теоретичну базу радянської доби, сформованої, зокрема, О.Шейгал. Так, вирізняють три жанри політичних промов: ритуальні (відбуваються на честь чи з приводу визначної події), агональні (передбачають протистояння) та орієнтаційні (покликані проінформувати адресата про певні події чи загальний стан у країні). Спираючись на це, відносимо промови В.Зеленського до останніх, хоча час від часу вони можуть бути приурочені до

певної дати, а отже, набувати ознак ритуальної промови, або ж порушувати гостре питання контрастних позицій європейських держав щодо підтримки України, що дозволяє відстежити властивості агонального типу. Якщо говорити про заключний етап нашої характеристики — мету таких промов — то загалом вона є імперативною, тобто такою, що закликає до дії [32; с.44]. Ця мета є основною, а всі промови В.Зеленського також мають інформаційну та оціночну мету.

Найважливішими ознаками політичної комунікації для нас є театральність, емоційність, динамічність [38; с.66], — саме ці потреби вимагають використання експресивних засобів. Мова є потужним інструментом формування дискурсу війни в тексті, адже вплив на адресата починається навіть в іменуванні конкретної події воєнного часу. Це простежується особливо добре на прикладі російсько-української війни: так, сторона ворога називає її «спеціальною воєнною операцією», а от українське суспільство використовує поняття «напад», «повномасштабне вторгнення», «війна» тощо. Лише номінувавши певну подію можна істотно повпливати на сприйняття соціумом тих чи інших процесів [36]. У дискурсі війни переплітається широке коло нелінгвістичних чинників: психологічних, суспільних, історичних, культурних тощо, — які диктують кропіткий підбір мовних засобів для досягнення певної мети. Реалізувати мету текстів суспільно-політичного жанру вдається за допомогою інструментів стилістики, використання значної кількості художніх засобів, підбору евфемізмів, структурування думки за принципом чіткого розподілу на «погане» й «хороше» тощо. Саме тому дискурс війни особливо цікаво аналізувати саме з лінгвістичної точки зору.

Ознайомившись із рядом сучасних праць не лише лінгвістичного, але й історичного [27], філософського напрямку [45], ми також визначили особливі ознаки воєнного дискурсу, що реалізується конкретно протягом останніх двох років російсько-української війни, спираючись на дослідження:

- орієнтир на національні традиції та автентичні риси народу. Нерідко політики апелюють до стереотипних рис українців, що характеризують народ як вільний, сильний;
- підкреслення глобальності теперішніх подій. Війна висвітлюється як загроза не лише для українців, але й для всього світу, що допомагає посилити мотивацію як самих громадян стати на захист, так і партнерів допомагати фінансами, зброєю тощо;
- репрезентація причиново-наслідкових зв'язків в історичному зрізі. Дискурс війни часто формується з акцентом на подіях минулого, аби підкреслити довготривалість російського терору щодо України;
- примітний перехід від евфемістичного опису подій до радикальних висловлювань: за часів незалежності простежується прогрес від наративу «братерства» й назв «антитерористична операція» до чітких найменувань «війна», «напад», до утворення асоціації «Росія — країна-ворог»;
- часте пародіювання та обігрування наративів російської влади та народу. Президент України вдало використовує дискурсивні стратегії ворога, удосконалюючи їх [4; с.102];
- виражена демонстрація готовності до боротьби, радикального патріотизму, що може надихати як українське суспільство, так і позитивно впливати на закордонних партнерів чи інших народів;
- деталізованість, звертання до конкретних випадків, дат, імен, топонімів навіть у міжнародних виступах. Саме це допомагає як дещо зменшити «відстань» між владою та громадянами, так і вразити іноземну аудиторію, вплинути на неї у свою користь за рахунок людської психології.

Треба розуміти, що в контексті воєнного дискурсу, обраного нами, ми маємо справу з масовим реципієнтом, котрий виходить за межі нашої культури й української суспільної свідомості. До воєнних подій прикута увага всього світу, а тому привертає увагу переклад текстів заданого дискурсу іншими мовами. Роль перекладача є вкрай складною, адже текст, із яким він працює, стовідсотково міститиме певний ідеологічний підтекст, що може не збігатися чи бути

неприпустимим у політичному полі рідної країни. Наприклад, нерідко реалія «війна на Донбасі» перекладається як «*die Situation im Donbass*» [62], що значно применшує масштаб трагедії й допомагає Німеччині зберігати «обережність» у висловлюваннях. Зміст та лексика воєнного дискурсу здебільшого продиктовані воєнною доктриною, тому значний пласт текстів цього типу може перекладатися буквально. Проте коли йдеться про адаптацію засобів підсилення, мовних зворотів тощо, питання доцільного перекладу стає вкрай важливим. Від того, чи буде такі прийоми якісно перекладено, залежить максимальне збереження змісту та настрою, закладеного автором. Так, в умовах інформаційної війни й за нагальної потреби привернути увагу світу до подій у державі Президент зі своєю командою готує промови, сповнені експресивних засобів виразності, які допомагають йому якнайкраще реалізувати ціль висловлювання.

1.2. Кореляція понять «експресія» й «експресивність», природа експресивних мовних засобів.

Проблема тлумачення й розрізнення понять «експресія» та «експресивність» є актуальною для нас з погляду формування термінологічної бази роботи. Перш ніж опрацювати комплекс експресивних засобів, ми маємо окреслити цю різницю для уникнення розбіжностей й неточностей при тлумаченні понять.

Мовознавчі студії щодо зазначених двох термінів довгий час були суперечливі й неоднорідні. Основоположником цих досліджень став французький учений Ш.Баллі, саме він окреслив поняття експресії через її розуміння як одного з предметів стилістики [64]. Експресивний фактор є невід'ємним компонентом будь-якого висловлювання, а отже, експресія сприяє взаємозв'язку між думкою, мовою, об'єктами світу та особистістю [63].

У радянському просторі дослідники здебільшого ототожнювали ці поняття, серед прибічників такого підходу — А.Горбунов, Н.Разінкіна [51; с.164]. При цьому експресія тлумачиться здебільшого як виразність, як якість мовлення, що надає йому незвичного забарвлення; як властивість, що полягає в зображенні, відмінному від стандартного. В українському мовознавчому просторі таке судження не набуло популярності, адже вітчизняні дослідники обґрунтували різницю цих двох понять. Авторитетними для нас є дослідження В.Чабаненка: за його думкою, експресія не *«надає мовленню емоційності, образності..., а породжується емоційністю, образністю...»* [56; с.6]. Також В.Чабаненко не ототожнює експресію із виразністю, а зазначає: *«експресія — це інтенсифікація (збільшення, підсилення) виразності», а «експресивність — це вже сама інтенсифікована (збільшена, підсилена) виразність»* [56; с.7]. Тобто експресія виявляється тільки на мовленнєвому рівні та може виникнути безпосередньо в процесі реалізації потенціалу мовних знаків на практиці. Натомість експресивність може бути як мовною, так і мовленнєвою; і саме вона стає інструментом досягнення експресії. Експресивність є процесом, під час якого адресант добирає певні засоби для підсилення сказаного, а експресія

сприймається скоріше як результат та характеристика вже реалізованого висловлювання. У більшості праць у напрямку стилістики знаходимо ідентичне трактування експресивності як *«здатності мовної одиниці передавати експресію»* [48; с.9]. Важливо, що експресивність перегукується з поняттям емотивності та оцінності, але, не є тотожна їм. Є.Чайковська чітко розмежовує ці аспекти: емоційність продиктована загальними типами людських емоцій та функціонує в межах цього спектру, оцінність апелює до логічних мисленневих процесів, обумовлених здатністю людини давати оцінку певним об'єктам; а експресивність є із перелічених термінів найбільш суб'єктивною та може використовуватися з метою особи підсилити виразність, інтенсифікувати власну думку та таким чином вплинути на реципієнта [55]. Виразність слугує не тільки для ефективною реалізації намірів мовця, а й для втілення його особистості в мовленні [70; с.183]. Проте разом із оцінністю та емоційністю експресивність утворює конотацію мовної одиниці, тобто *«додаткові семантичні або стилістичні значення, відтінки, які накладаються на основне значення і надають висловлюванню емоційно-експресивного забарвлення»* [54; с.182]. Не лишається сумнівів, що експресивність є прагматичною категорією, оскільки вона помітно впливає на зміст тексту й використовується з конкретною метою трансформації змісту зі зміщенням стандартного значення в напрямку «плюс» чи «мінус» [40; с.55].

Таким чином, на сучасному етапі розвитку лінгвістики все виокремлюються три підходи до тлумачення «експресивності», які в комплексі повноцінно характеризують це поняття:

- аналогічно до «експресії» *«як посилення виразності, зображальності сказаного, збільшення сили його впливу, посилення, підкреслення якогось значення»* [13, с.103];
- як семантичну ознаку мовної одиниці;
- як засіб передачі *«суб'єктивної модальності»* [13, с.103].

Експресивність розкривається у межах окремих одиниць, які інтенсифіковані за своєю природою або ж умисно автором. А.Загнітко в

«Сучасному лінгвістичному слованику» вказує, що експресивність — це *«здатність мовної одиниці до виразності, її властивість підсилювати логічний та емоційний зміст висловлення, виступати засобом суб'єктивного увиразнення мови; стилістична властивість висловлення, що виявляє активну позицію автора щодо форми вираження смислових відтінків; виразний та емоційно-мистецький світовияву, образність подання людських знань і почуттів.»* [26; с.256]. Зауважимо, що зазначена «здатність мовної одиниці» може бути як ідгерентною, так і адгерентною (за В.Чабаненком). У першому випадку це природна, внутрішньо закладена експресивність одиниці мови, що виявляється незалежно від контексту; у другому — набута експресивність, яка розвивається внаслідок інтенсифікації мовної одиниці в певній мовленнєвій ситуації. Часто ці дві категорії співвідносять із функціонуванням експресивності в межах мови (ідгерентна) та мовлення (адгерентна) [3]. Назвати засобом експресивності можна мовні одиниці обох типів; а зрозуміти, що мовна одиниця є інтенсифікованою, можна на тлі одиниць нейтрального характеру зі стандартним значенням. Загалом, *«експресивні засоби є прагматичним механізмом оптимізації комунікативного процесу»* [55; с.186].

Ми спираємося саме на таке трактування та надалі проводитимемо дослідження відповідних мовних засобів. Таким чином, експресію у найбільш стислому розумінні можна розглядати як відхилення від ординарного значення певних мовних одиниць у негативний чи позитивний бік. А от експресивність — як шлях до формування експресії, до того ж комплексний шлях, адже, за Н.Бойко, експресивність *«розглядається як психолінгвістична, соціолінгвістична чи власне лінгвістична сутність і вивчається в ономасіологічному, семантичному, синтаксичному та лінгвостилістичному аспектах»* [8; с.427].

Мотивацією до виникнення експресії стає вираження індивідуальності автора через текст. А з визначення поняття «дискурс», опрацьованого вище, стає очевидною роль суб'єктивних характеристик, що транслюються адресантом. Дискурс впливає на те, які засоби експресивності використовуються в

комунікації, а експресія, у свою чергу, впливає на спосіб, яким сприймається та інтерпретується текст, та на реалізацію мети автора.

1.3. Традиційні види й шляхи перекладу та особливості перекладу текстів дискурсу війни.

На сучасному етапі розвитку мовознавства втрачається статус власне лінгвістичного перекладу, натомість у центрі уваги — переклад з урахуванням дискурсу, тобто всіх особливостей комунікативної ситуації, у якій реалізовано текст [24; с.96]. Такий підхід почав формуватися ближче до кінця минулого століття у зв'язку з «культурним поворотом», тобто переосмисленням поняття культури [50; с.203]; і вже провідні постаті українського перекладознавства, як, наприклад, В.Мисик чи М.Лукаш, не сприймали переклад як автоматизований процес, а напрацьовували арсенал власних творчих методів, що допомагали якнайкраще передати сенс оригінального тексту [6; с.55-67]. Загалом, традиційно переклад розглядали як двоаспектне поняття: як процес та результат. Проте об'єктом перекладу завжди була мовна одиниця, яка в свою чергу має план вираження та план змісту [6; с.103]. А тому логічно, що з розвитком науки, культури, дискурсивних практик план змісту став відігравати все помітнішу роль при перекладі. Нам імпонує підхід, що виник в студіях останнього десятиліття та згідно з яким переклад — це окремий, особливий вид міжкультурної комунікації [24].

Переклад текстів, що стосуються теми війни, вимагає особливої уваги до контексту, культурних нюансів та емоційного забарвлення. Для того, аби адекватно й доречно транслювати думку політичного діяча іноземному загалу, перекладач повинен враховувати конкретну політичну ситуацію, відношення сторін, припустимість наративів тощо; а з лінгвістичного погляду — має шукати влучні шляхи перекладу, що допоможуть водночас як зберегти інформативність тексту, так і відтворити його експресивність. *«За таких умов перекладач сприймає первинний — як правило, іноземномовний — текст з позицій відповідної (іноземно)мовної картини світу, а потім «перекодовує» його на іншу (рідну) мову з врахуванням соціокультурних традицій/надбань носіїв цієї мови»* [15; с.39].

Переклад може відбуватися залежно від рівня мової одиниці, а саме:

- на рівні фонем (полягає в підборі схожих за артикуляцією фонем у мові перекладу);
- на рівні морфем (підбір ідентичних морфем для формування слова в мові перекладу);
- на рівні слів (підбір значеннєвого відповідника, що не має ідентичного фонемного чи морфемного складу в мові перекладу)
- на рівні словосполучень (здебільшого відбувається при перекладі сталих словосполучень або фразеологізмів, коли доводиться добирати ідентичну за значенням фразу в мові перекладу);
- на рівні речень (також необхідний при перекладі сталих виразів чи ідіоматичних речень);
- на рівні тексту (ефективний у контексті художнього перекладу) [6; с.115-117].

Залежно від тексту та обраних шляхів перекладу, переклад може бути:

- 1) формально точним (відбувається на основі зіставлення мовних одиниць двох мов максимально, дозволяє точно відтворити текст з урахуванням і плану вираження, і плану змісту, при цьому перший може не завжди бути ідентичним);
- 2) адекватним (*«переклад, що відбувається на рівні, який вважається необхідним та достатнім для передачі незмінного плану змісту мови оригіналу при дотриманні норм мови перекладу»* [6; с.116];
- 3) буквальний переклад (здебільшого невиправдане й неприпустиме збереження плану вираження без уваги на план змісту);
- 4) вільний переклад (*«передає загальний зміст тексту іншою мовою відповідно до розуміння перекладача»* [33; с.15].

У контексті дискурсу війни найбільш доречним нам видається адекватний переклад, що не завжди є формально точним, але обов'язково передає закладений у мові оригіналу зміст. Для того, аби влучно відтворити зміст, проте адаптувати текст до лінгвістичної та культурної парадигми іноземного суспільства, перекладач послуговується **трансформаціями**. Використання перекладацьких замінів є важливим в процесі перекладу з однієї мови на іншу, особливо коли між мовами є суттєва різниця в семантиці, контексті та сполучуваності слів, наприклад: 1) наявність розбіжностей у смисловій ємності слова; 2) неоднакові

ознаки того чи іншого явища, предмета, поняття; 3) різна спроможність слова утворювати змістові зв'язки в контексті [41; с. 66].

О.Білоус зазначає [5; с.12-14], перекладацькі трансформації можуть відбуватися на лексичному чи на структурному рівнях, а виділити можна чотири основні їхні типи:

1. **Перестановки**, що відбуваються на структурному рівні й традиційно є зміною порядку компонентів речення, що диктується граматичними нормами мови перекладу;
2. **Заміни**, котрі охоплюють водночас і структурний, і лексичний рівень. Це може бути
 - заміна частини мови;
 - заміна членів речення;
 - заміна лексичної одиниці (або на основі генералізації, тобто добору більш широкого за змістом відповідника; або на основі конкретизації, тобто добору більш вузького за змістом відповідника);
 - антонімічна заміна, що ґрунтується на взаємозаміні стверджувального та заперечного компонентів;
 - компенсація (*«полягає у заміні стилістичних засобів оригіналу іншими рівноцінними стилістичними засобами в тексті перекладу»*) [6; с.133]. Особливо необхідним та дієвим цей засіб є при перекладі експресивних засобів, мовної гри, тощо; коли, щоб зберегти необхідну виразність, перекладач шукає відповідник, що є доречним саме для мови перекладу та відмінним від мови оригіналу;
3. **Добавлення** стає в пригоді, коли в мовах є різниця у кількісному вираженні тих чи інших понять;
4. **Опущення**, що є протилежним до додавання явищем.

Як уже зазначалося вище, промова в дискурсі війни має специфічні методи впливу та унікальний добір експресивних засобів, що забезпечують ефективність реалізації тексту. Крім того, що в промовах В.Зеленського міститься багато термінів, загальноживаної лексики, кліше офіційно-ділового стилю, також

значна частина тексту насичена стилістичними прийомами. *«Неологізми, ідіостиль, слова-реалії, історизми, алюзії, метафори — ось лише невелика частина того, що може суттєво ускладнити роботу перекладача політичного тексту»* [20]. Нерідко добір засобів виразності провокує появу безеквівалентної лексики, а тому доцільно окреслити засоби її перекладу.

Найпростіший спосіб точного перекладу — **транскрипція** чи **транслітерація**, які *«допомагають відтворити графічну або звуку форму іншомовного слова»* [14; с.39]. Подекуди цей спосіб є єдино можливим та гарантує, що при перекладі одиниця не втратить свого значення, якщо буде правильно додатково описана. Для цього в пригоді стає **описовий (перифрастичний) переклад** — чи не найпродуктивніша модель перекладу подібної лексики [9; с. 42]. За такого методу значення безеквівалентної лексичної одиниці передається через словосполучення, що роз'яснює її значення. Близьким за змістом є спосіб **перерозподілу значення** одиниці, проте в такому випадку вичленувати безеквівалентне поняття з тексту неможливо, через що іноді можуть втрачатися й певні відтінки значення з мови-оригіналу.

Нерідко перекладачі також послуговуються способом **калькування**, коли ті чи інші складники лексичної одиниці піддаються перекладу по частинах еквівалентами мови перекладу. *«Калькування можна застосовувати тільки тоді, коли утворений таким чином перекладний відповідник не порушує норми вживання і сполучуваності слів у мові перекладу»* [7; с.139]. Якщо реалія з мови оригіналу вже є у мові перекладу, проте має неточне змістове співвідношення, бо ґрунтується на культурних особливостях конкретної мови, можна використати **приблизний переклад**. Але використовувати такий спосіб слід обережно, аби зміст оригінального тексту не зазнав кардинальних змін, а переклад не спровокував небажаних культурних непорозумінь [6; с.162]. Натомість, іноді перекладач навпаки може вилучити культурну специфіку зі значення лексичної одиниці — таким чином породжується **елімінація національно-культурної специфіки**.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ I.

Ми проаналізували становлення поняття дискурсу у зарубіжному та вітчизняному мовознавстві, окреслили його багатоаспектну природу й визначилися, який підхід до трактування терміна є найбільш актуальним у ході нашого дослідження. Розглядаючи дискурс як «текст, занурений в життя», надалі ми враховуватимемо політичний, соціальний, культурний контексти реалізації промов В.Зеленського для німецькомовної аудиторії.

Окремо розглянуто особливості дискурсу «війни» останніх років в Україні, що дає підстави для розуміння мотивації та цілей використання тих чи інших експресивних засобів у текстах, що досліджуються. Серед провідних ознак — підвищена емоційність, широкий спектр засобів виразності та якісний добір маніпулятивних стратегій. Саме тому промови В.Зеленського характеризуються помітною експресією, що досягається за рахунок мовної та мовленнєвої експресивності. Окресливши поняття експресивності та природу її засобів, спираючись на розвідки провідних українських мовознавців, у ході практичних досліджень ми зможемо чітко ідентифікувати мовні одиниці, що сприяють виразності тексту та використовуються із метою надання емоційного забарвлення або маніпуляції.

Були викладені теоретичні засади щодо традиційних шляхів перекладу та особливостей перекладу текстів воєнного дискурсу, що є ґрунтовною теоретичною базою для наших подальших практичних досліджень.

РОЗДІЛ 2. ЗАСОБИ МОВНОЇ ТА МОВЛЕННЄВОЇ ЕКСПРЕСИВНОСТІ.

2.1. Експресивні можливості мовних одиниць різних рівнів.

Із визначення та цілей використання експресії стає зрозумілим, що кожна мовна одиниця будь-якого мовного рівня може автоматично бути чи в певному контексті стати експресивною. Щодо засобів експресивізації тексту ми вживатимемо термін «експресиви» або «експресеми». Ці терміни ототожнюються в посібнику «Сучасна українська літературна мова: Лексикологія. Фонетика: підручник» викладачів Навчально-наукового інституту філології КНУ імені Тараса Шевченка: *«емоційно забарвлені лексеми, які слугують для опису почуттів, а також для передачі емоційних відтінків в оцінці явищ, подій, людей, називають експресивами (експресемами)»* [49; с.119]. Тут ми бачимо, що йдеться саме про лексичні засоби, натомість, наприклад, Н.Бойко, В.Чабаненко, Н.Гуйванюк [18] та більшість мовознавців розглядають як експресиви чи експресеми також синтаксичні засоби експресивізації. Протягом нашого дослідження розглядаємо експресиви й експресеми як *«мовні чи мовленнєві одиниці з превалюючою експресивною функцією (на базі номінативної), яка реалізується за рахунок денотативних, конотативних та образних макрокомпонентів»* [31; с.470]. Ми вважаємо доцільним такий підхід та орієнтуємося на нього.

Усі теоретичні аспекти, описані надалі, були виокремлені на основі підручника П.Дудика «Стилістика» [21].

Почнімо з огляду **засобів експресивізації фонетичного рівня**. Звучання слова безпосередньо впливає на розуміння сказаного, на утворення певних асоціацій та транслювання суб'єктивного ставлення мовця до висловлювання. Самі по собі звуки не наділені окремою виразністю, але в цілісному потоці звуки можуть впливати на підсилення емоційності тексту й лишати свій відбиток на його сприйнятті. Дійсно, засобами звуко символізму можна повпливати на зміну відтінка значення слова: деякі дослідники є прибічниками думки, що окремі звуки мають більший потенціал для зміни конотації, ніж інші [57]. Проте асоціації, що виникають у реципієнта з певним звуком чи їхнім поєднанням є

досить суб'єктивними. Краще спрацювають інші прийоми в тексті: розтягування звука, умисне розбиття слова на склади, повтори звукосполучень тощо. *«Наприклад, почуття захоплення, замилування, зачарованості природою може передаватися лише одним інтенсифікованим звуком [ц]»* [42; с.90]. Ураховуючи особливість нашого дослідження, ми зможемо проаналізувати лише частково фонетичні прийоми творення експресії. Адже при перекладі з використанням двох неспоріднених мов не вдасться відтворити еспресію через асоціації зі звучанням певних звуків чи звукосполучень. Перекладатися й при цьому не втрачати свою підсилювальну здатність можуть лише повтори звуків та умисний поділ на склади, проте експресія в такому випадку полягатиме саме в прийомі як такому, а не в особливостях звуків, бо звуковий склад слів при перекладі суттєво змінюється. Тобто ми скоріше спиратимемось на явища кількісної інтенсифікації звукового складу, а не якісної.

Наступний засіб творення експресивності — *словотвірний*, що реалізується за рахунок використання афіксів, подекуди флексії, осново- чи словоскладання. Будь-який афікс є інструментом для хоча б мінімальної зміни значення слова: або ж він допомагає утворювати нові лексеми з нейтральною дефініцією, або сприяє утворенню емоційно-оцінних конотацій. Проте в нашому дослідженні такий засіб творення експресії не буде надто актуальним, бо, по-перше, Президент рідко використовує в офіційних промовах такі словотвірні особливості. Наприклад, у промові на 58-ій Мюнхенській конференції з питань безпеки [77] нам вдалося виділити:

- часте вживання суфіксів простої форми ступенів порівняння прикметників та прислівників, а саме: *«Потрібні докази. **Вагоміші**, ніж слова у твіттері»*, *«Північноатлантичний договір і стаття 5 будуть **дієвішими**, ніж Будапештський меморандум»*, *«**більше** немає чужої війни»* (що, вочевидь, у контексті дискурсу війни допомагає привернути увагу до необхідності ще більшої допомоги для України зі сторони Європи та вказати на попередні помилки);

- вживання складноскороченого слова «*промка*» за згадування Авдіївки (робить текст ріднішим для українців, проте з огляду на умови виступу не є примітним для іноземної аудиторії. Єдиний варіант — перекласти це слово як «*Industriegebiet*»);

- часте використання заперечних часток «*не*», «*ні*» (вони перекладаються буквально іноземною та допомагають реалізувати одну з цілей воєнного дискурсу — висловити незгоду з діями Європи в теперішній ситуації).

Словотвірні афікси складно розглядати як окремий засіб експресії, бо вони є явищем «одночасно і лексичним, і морфологічним, і стилістичним» [21]. Наявність афікса в певній лексемі автоматично засвідчує появу нового відтінку значення в цієї лексемі, сприяє зміні стилістичних можливостей слова. Деякі словотвірні засоби експресії дійсно простежуються у вибраних нами текстах, їх можна виділити, проте не всі вони піддаються перекладу зі збереженням цієї експресії. Скажімо, якщо в українській мові є певний експресивний суфікс, то не завжди знайдеться його відповідник в іноземній мові й навпаки.

Менш примітною категорією під час перекладу текстів є морфологічні засоби словотворення. «Підрахунки мовних одиниць сприяють розумінню функціонування мови, її виразальних можливостей» [21; с.185], проте це співвідношення не завжди можна зберегти при перекладі. Трансформації певних граматичних ознак різних частин мови може стати в пригоді при підсиленні виразності тексту: наприклад, категорії числа та роду іменників подекуди змінюють емоційне тло сказаного. Президент Зеленський часто послуговується у своїх промовах використанням численних іменників, аби підкреслити реалії сьогодення: «Я звертаюся до вас, коли Росія бомбардує наші міста, руйнуючи все, що є в Україні. Все - житлові будинки, лікарні, школи, церкви. Ракетами, авіабомбами, реактивною артилерією» [80]. Перекласти такі речення зі збереженням морфологічних особливостей легко: «*Alles. Wohnhäuser, Krankenhäuser, Schulen, Kirchen. Mit Raketen, Fliegerbomben, Raketenartillerie*» [82]. Проте це перелічування іменників стає суто синтаксичним засобом, адже експресивний потенціал іменника як частини мови тут вже не реалізується. У

мовах іменники мають різні роди, число, особливості відмінювання тощо. А от, якщо говорити про дієслова, то Президент часто послуговується безособовими. Натомість при перекладі такі форми часто трансформуються у звичайні особові, таким чином, мінімальний експресивний потенціал стирається.

Наведені вище прийоми нерідко виходять за межі свого мовного рівня. Скажімо, прикметники розкривають своє експресивне значення зазвичай або в групі однорідних членів речення, або як художній троп. А це вже царина стилістичних прийомів.

Промови В.Зеленського здебільшого завдячують своєю виразністю саме лексичним та синтаксичним засобам. Тож сконцентруймося на їхньому аналізі.

Лексичне значення повнозначного слова завжди має два аспекти: «поняттєвий та емоційно-експресивний» [21, с.141]. Це означає, що будь-яка лексема може бути використана для посилення виразності, якщо її емоційно-експресивну функцію буде розвинено.

Класифікуймо для початку **експресивний потенціал загальноживаної та стилістично обмеженої лексики:**

1. **Загальноживана лексика.** Це є та група слів, якою користується в побутовій комунікації пересічний носій мови. Вважати цю групу повністю стилістично нейтральною не варто, адже будь-яке з цих слів може набувати експресивного значення в контексті. Дієслово «спонсорувати» у своєму звичному значенні має значення «надавати фінансова підтримку, допомогу кому-небудь, чому-небудь в обмін на рекламу своєї діяльності, продукції, імені, назви, торгової марки і т. ін», згідно з Вільним тлумачним словником [12]. Проте в тексті воєнного дискурсу, у словосполученні «спонсорувати війну» ця лексема набуває різко негативної конотації, а, коли Президент України використовує його на адресу європейських лідерів, то вдало маніпулює їхнім почуттям провини за співпрацю з країною-агресором.
2. **Стилістично обмеженою лексикою** є вся та, що не використовується як загальноживана. Можна виділити такі групи слів спеціального використання:

5. **наукові терміни** — повністю офіційні та стандартизовані в певних галузях науки або техніки найменування понять. Нерідко стають засобом експресивності, якщо виходять за рамки формальної чіткості, і можуть використовуватися з певною стилістичною метою. Образність терміна досягається шляхом виходу термінологічної одиниці за межі конкретної галузі та включення її до загальноживаної лексики. Використання термінів військової сфери є неминучим у дискурсі війни, проте такі лексеми здебільшого не мають експресивної функції: *«підствольна граната»*, *«протипіхотна міна»*, *«Град»*;
6. **професійна лексика** — ці слова та вирази є характерними для мовлення фахівців у певних сферах. Вони використовуються для опису специфічних понять, процесів та продуктів у відповідних галузях. Іноді їх називають спеціальними термінами або виразами. Оскільки вони застосовуються лише в межах конкретних професій, то не відповідають стандартам літературної мови. Ці професіоналізми часто використовуються як неофіційні та емоційно забарвлені варіанти термінів;
7. **щодо діалектів** — ми не будемо звертати уваги на територіальні варіанти національної мови, адже через специфіку дослідження вибір європейської аудиторії для промови унеможлиблює підсилення виразності шляхом використання українських лексем локального вжитку. А от соціальний діалект, у цілому, може мати застосування й слугувати полем для творення експресії. Наприклад, підвидом соціальних діалектів є просторічні слова, сленг, жаргонізми, арготизми тощо. Знаючи особливість промов В.Зеленського — намагання говорити «однією мовою» з сучасними українцями середнього соціального класу (подекуди й під час міжнародних виступів), маємо припущення, що Президент іноді звертатиметься до таких засобів експресії. Вище ми вже наводили лексему *«промка»*, що є типовим жаргонізмом;
8. **неологізми** — нові слова або вирази, які з'являються в мові для позначення нових явищ, ідей або концепцій (це можуть бути як загальномовні, так і

авторські новотвори). Період повномасштабного вторгнення в Україні характеризується виникненням великої кількості неологізмів як реакції народу на події й намагання підняти національний дух. Використання неологізмів у промовах В.Зеленського не є примітним, проте потенційно може мати чималий експресивний ефект. Наприклад, українське слово «*рашизм*», що означає «маніпулятивну, популістську квазіідеологію і практику політичного режиму РФ кінця 20 — початку 21 ст» [11], німецькі джерела перекладають як «*Raschismus*» [68]. Уведення такого неологізму в контекст міжнародних промов має значення: так, світова спільнота через новотвори може побачити ставлення українців до ворога, побачити міцність духу нашого народу, тим самим вразити реципієнта сильніше, аніж якби «*рашизм*» було замінено ординарним «*російська агресія*»;

9. **застарілі слова** — архаїзми та історизми — скоріше виступатимуть засобом експресії в текстах художньої літератури. Унаслідок їхньої рідковживаності вони додають до мови певну нетрадиційність і виразність. У дискурсі війни більш умотивованим є звернення до історизмів: так, В.Зеленський нерідко посилається до історичних подій й час від часу вживає застарілі слова. Причому в такому контексті вони рідко можуть мати експресивний ефект. Здебільшого Президент апелює до власних назв, наприклад: «*Він вважає, що ми є частина його світу, він хоче повернення Радянського Союзу...*» [29]. Конкретно в цьому випадку історизм не має особливого експресивного значення, хоча й може частково впливати на емоційне сприйняття тексту: Президент вказує на страшні наслідки політики ворога, що хоче теперішніми діями повернути минуле, в якому було багато страждань, неволі й страху. Так аудиторія може глобальніше осягнути сказане й краще зрозуміти масштаб загрози.
10. **іншомовна лексика** може вживатися із метою посилення виразності тексту, для іронії, мовної гри тощо. Варто розуміти, що частина запозиченої лексики вже втратила асоціацію із іноземною мовою, а частина, інтернаціоналізми,

стійко співвідносяться із мовою-оригіналом. Саме останні можуть виходити за межі формального значення й набувати різних конотацій.

Крім цього, лексико-семантичні групи слів теж можуть використовуватися як експресивні засоби. Наприклад, завдяки **антонімам** можна вдало утворити «експресивність контрасту» [17; с.357].

Саме такий прийом допомагає автору яскраво й категорично висловити свою думку, підштовхуючи аудиторію до обрання необхідної сторони з двох протилежних. У зв'язку зі специфікою дискурсу війни, у контексті якого створюється промова В.Зеленського, антоніми тут вживаються вкрай часто та слугують засобом підсилення виразності, впливу та переконання: на постійній основі протиставляються лексеми «мир» та «війна», «життя/жити» та «смерть/вмирати/гинути», «безпека» та «окупація/обстріл», «свобода» й «неволя» і под. Вважаємо такий експресивний засіб вдалим для реалізації цілей воєнного дискурсу промови, а саме підкреслення контрасту життя українців та життя громадян мирних країн.

Синоніми, у свою чергу, теж можуть стати в пригоді для створення ефекту виразності. Основною функцією цієї групи є деталізація, надання можливості дібрати найбільш влучний відповідник з певним відтінком значення до нейтральної лексеми або ж урізноманітнити мовлення [17]. Проте часто добір схожих за значенням слів додає висловлюванню особливої емоційності, допомагає зацентувати увагу на одному й тому самому явищі чи понятті, поданими в різних номінаціях. В основному для досягнення експресивного ефекту синоніми нанизуються, чим сприяють нагнітання думки автора, що є важливим інструментом у дискурсі війни. Наприклад, пан В.Зеленський вживає такі синонімічні лексеми й словосполучення щодо дій окупантів: «знищують», «рівняють із землею», «руйнують» тощо; а, вимагаючи від ЄС конкретних дій, просить «прямих», «чесних», «відкритих» і под. рішень. Такий прийом дозволяє посилити виразність провідних думок автора й більш ефективно зафіксувати їх у пам'яті реципієнта.

Використання **полісемії, паронімів та омонімів** для творення експресії теж може бути ефективним: так створюються каламбури, мовна гра, відтінки гумору тощо. Здебільшого ці засоби використовуються у стилістиці художнього тексту, часто допомагають утворити риму, проте в дискурсі війни вкрай рідко можна натрапити на такі прийоми. Перекласти такі засоби, зберігши експресивну функцію, мовою, що не споріднена з оригінальною, практично неможливо.

Наступний експресивний засіб — **фразеологізм**, у змістовій структурі якого *«переважає, очевидно, конотація, репрезентована емоційними, експресивно-стилістичними та іншими інгредієнтами, що накладаються пластом на значення фразеологічної одиниці»* [1; с.51]. Фразеологічна одиниця автоматично, за своєю природою, має певну конотацію: чи негативну (*«тримати язика за зубами»*), чи позитивну (*«бути на сьомому небі»*). Їхнє уведення до тексту може не тільки урізноманітнити його, але й вразити реципієнта, зробити ефект неочікуваності, комічності, виразності промови. Згадаймо дебати П.Порошенка й В.Зеленського 19-го квітня 2019-го року. У своєму виступі В.Зеленський у відповідь на те, що П.Порошенко назвав його *«котом у мішку»* (що за значенням відповідає необдуманому придбанню, а в цьому контексті - вибору президента), відповідає: *«З приводу kota в мішку - краще бути котом в мішку, ніж вовком у шкурі вівці»* [19]. Цей уривок з промови створив неабиякий ефект: українці ще довго згадували влучні слова В.Зеленського. Саме тут яскраво розкриваються експресивні можливості фразеологізмів. Якби фраза була буквальною, наприклад: *«Краще бути не надто переконливим/гідним, аніж лицемірним»*, то вона б викликала слабку емоційну реакцію або не викликала б її зовсім. Тож такий експресивний засіб ми вважаємо одним з найбільш виразних. Крім того, у багатьох випадках відповідні фразеологізми можна доречно перекласти іншою мовою й зберегти експресію, що робить їх цікавими для нашого подальшого дослідження. Так, видання NZZ доречно зберігає зміст та експресивний ефект, перекладаючи: *«Ich mag die Katze im Sack sein, aber das ist immer noch besser als der Wolf im Schafspelz»* [66].

Одними з найефективніших засобів творення експресії є **синтаксичні**. Кожна окрема синтаксична одиниця може мати певну образність та вживатись із метою надання тексту нових значеннєвих відтінків. Наприклад, односкладні безособові речення, котрі допомагають окреслити дію чи стан безвідносно до підмета, виконавця дії, можуть мати певне значення для творення експресії. Проте синтаксичні конструкції перекладаються з української на німецьку зазвичай без уваги на типи речень тощо, адже граматики цих двох мов є різною, тому синтаксичні особливості ми будемо розглядати надалі тільки як інструмент для творення стилістичних фігур.

2.2. Функціонування тропів у промовх В.Зеленського та їхня роль у творенні експресії.

Так чи інакше, усі ці мовноструктурні засоби, розкриваючи свої експресивні можливості, спрацьовують на утворення стилістичних прийомів. Їх умовно поділяють на **тропи** та **стилістичні фігури** [56; с. 57]. Серед тропів — *«порівняння, метафора, метонімія, синекдоха, епітети, літота, персоніфікація, гіпербола, алегорія, перифраз, іронія, уособлення»* [31; с. 474]. За характеристики цих засобів ми послуговуватимемося посібниками «Теорія літератури» [16; с.223-237] й «Літературознавчий словник-довідник» [34].

За будь-якої комунікації важливим є трактування адресатом слів і конструкцій, що не вживаються в буквальному значенні. Одним з найбільш ефективних засобів, що надає помітної яскравості, образності, експресивності висловлюванню, є **метафора**. Це помітили ще давньоримські оратори, більше того, метафора загалом вважається способом мислення первісної людини, адже саме в ній акумулюються як загальні уявлення про світ, культурно обумовлені, так і суб'єктивне сприйняття речей [37; с.105]. Метафора — це *«мовне і мисленнєве явище, що полягає в перенесенні властивостей одного предмета (явища, дії) та його мовного знака на інший предмет (явище, дію) за принципом аналогії або контрасту»* [22]. Творення комунікації неможливе без метафори, а в дискурсі війни вона стає одним з ключових засобів привернення уваги до актуальних наративів та впливу на суспільство. Як ми зазначили вище, експресивність — це відхилення від стандартного, а отже, метафора за своєю природою є типовим засобом експресивності. За стилістичним потенціалом можемо виділити стерті метафори («мишка» як назва приладу) та образні - загальнономовні («тепла зустріч») й індивідуальні. Останні є більш емоційними, ніж стерті чи загальнономовні, сформовані суспільною свідомістю, у яких переважає номінативна функція, а не експресивна. Авторська, художня метафора є результатом суб'єктивних творчих пошуків та продиктована конкретною потребою вразити реципієнта, а отже, є оригінальною та має помітне емоційне забарвлення. Саме такі метафори цікавитимуть нас у контексті дискурсу війни,

адже за їхній рахунок текст набуватиме унікальності, відображатиме суб'єктивні прагнення автора й матиме необхідну модальність.

Наприклад, В.Зеленський в одній з промов вживає таку індивідуальну метафору: «...вдячний політикам, які все ж намагаються... *Намагаються зламати цю стіну...*» [80]. «Стіна» тут означає «умовний бар'єр, що є між Україною та державами Європи», а «зламати стіну» — «попри всі перешкоди допомогати Україні». Вдале перенесення значення на підставі асоціації «стіни» з «масивною перешкодою» у поєднанні зі словом «зламати» задає тон героїзму для такої словосполуки. Так, В.Зеленський яскравіше підкреслює важливість дій тих, хто підтримує Україну; а також маніпулює свідомістю тих, хто цього не робить. «*Зламати стіну*» звучить благородніше, вагоміше, ніж буквальне «*допомогти попри труднощі*». Окремим видом метафори є **уособлення** та **персоніфікація**. Проте якщо під час першого неістоти відображаються через загальні риси істот («*небо дихає*»); то персоніфікація допомагає відобразити неістот суто через людські властивості й здатності («*небо ридає*»).

Не менш яскравим засобом образності є **епітет**, що полягає у вживанні прикметників у переносному значенні задля надання надзвичайних характеристик та експресивного відтінку особам, об'єктам, поняттям, явищам. Президент В.Зеленський користується такою експресею постійно: «...*нелюдські тортури у сумнозвісній тюрмі...*» [77]. Використання таких епітетів допомагає виразно підкреслити жахливість та неприйнятність тортур з погляду гуманності, підсилити негативне значення та викликати страх перед тим, що там відбувається.

Настуний, вкрай актуальний засіб для вираження ідейно-образної інформації — **метонімія**, що трактується як «*різновид тропа, близького до метафори, в якому переноситься значення слів з певних явищ та предметів на ін. за суміжністю*». [34; с.444]. Точніше, метонімія утворюється, коли назва з одного поняття переноситься на інше, тісно пов'язане із ним на семантичному рівні за належністю до одного кола значень. У промовах В.Зеленського такий засіб трапляється систематично: деякі з них не мають образного значення, але

нерідко метонімія спрацьовує на творення експресивного забарвлення. Так, Президент здебільшого вдається до вже типової метонімії як заміни назв осіб назвою територій або просторових понять: «*Росія бомбардує*», «*ми звертались до Європи*». Така метонімія є звичною, не має значного експресивного відтінку. Але в окремому контексті, завдяки додатковим засобам виразності, метонімія дійсно відіграє вирішальну роль: «*...невже світ забув свої помилки ХХ століття?*» [77]. У наведеному випадку (за допомогою водночас і підсилювальної частки «невже», і риторичного запитання) вживання слова «світ» замість «ви» надає емоційності висловлюванню, допомагає автору підкреслити глобальність проблеми й абсурдність ситуації, за рахунок чого вплинути на адресата.

Різновидом метонімії є **синекдоха**, а саме перенесення уявлень про ціле на його частини [39]. Також видом метонімії є **антономазія**, що реалізується за рахунок вживання загальновідомих власних назв видатних героїв творів світового мистецтва або ж відомих постатей замість найменування конкретної особи (на основі їхньої схожості за певною характеристикою).

Простим, але дієвим засобом творення експресивності є **порівняння** - «*троп, який полягає у поясненні одного предмета через інший, подібний до нього, за допомогою компаративної зв'язки, тобто єднальних сполучників: як, мов, немов, наче, буцім, ніби та ін.*» [34; с.546]. В.Зеленський нечасто послуговується цим засобом у своїх промовах, проте поодинокі випадки вживання та їхній переклад ми аналізуватимемо надалі: «**Правила, про які світ домовився десятки років тому, більше не працюють. Не встигають за новими загрозами. Не дієві для їх подолання. Це сироп від кашлю, коли потрібна вакцина від коронавірусу**» [77], — приклад вдалого, виразного порівняння, доречного в теперішній ситуації. Недієві правила світового порядку порівнюються із недієвими ліками від захворювання: В.Зеленський апелює до нещодавньої проблеми, яка сильно турбувала весь світ, аби викликати почуття страху від спогадів про ті складні часи. Він прагне подати європейцям асоціацію, яка добре знайома для них, адже в контексті війни вони не жили й не можуть повною мірою зрозуміти проблему.

У цьому Президенту допомагає саме порівняння — лаконічне й емоційно підкріплене.

А от завуалювати певне поняття, у тому числі з метою надати експресії, утворити іронію, уникнути «неприємних» тверджень, можна також за допомогою **перифразу** — описового звороту, який вживається замість буквальної назви та ґрунтується на підкресленні характерних ознак. Перифраз може мати різко негативне чи позитивне забарвлення, завдяки чому стає засобом досягнення експресивності й увиразнює текст. Наприклад, популярний вислів президента країни-агресора *«зробити жест доброї волі»* став іронічним перифразом в українських ЗМІ. *«...коли Антонівський міст перестане функціонувати, тоді російська армія покаже знову «жест доброї волі» та вийде з Херсона»* [53], — у наведеному прикладі перифраз означає «відступить», але за рахунок обіграної конструкції автор висміює наративи ворога, який намагається подати в позитивному контексті будь-які свої жорстокі дії чи поразки на полі бою за допомогою подібних недоречних фраз.

Два протилежні експресиви — **гіпербола** та **літота** — за рахунок надмірного перебільшення чи умисного применшення теж допомагають вплинути на реципієнта, виділивши окремі думки й підкресливши важливість, масштабність чи, навпаки, незначущість сказаного [34; с.158, 422].

Засоби комічного, оскільки вони спрацьовують завдяки емоційним та інтелектуальним можливостям реципієнта, теж мають помітний експресивний вплив. Зокрема, за часів Російсько-української війни виникла фраза *«глибоко стурбовані»* [10] щодо іноземних парламентів: вживаючи такий вислів, українці намагаються викликати почуття провини в закордонних партнерів та підсилити їхнє бажання дійсно допомагати, а не лише вдавати занепокоєні.

Останній троп, **алегорія**, ґрунтується на двоплановому художньому відтворенні з метою завуалювати реальні поняття через заміну їх на відповідні образи з характерною асоціацією [24;с.24].

2.3. Стилiстичнi фiгури як джерело експресивностi.

Наступною великою групою експресивних є стилістичні фігури — засоби виразності, що формуються завдяки окремим синтаксичним прийомам. Вони поділяються на багато типів, а в поєднанні з позамовними чинниками, інтонацією, виокремленням (пауз) чи не найкраще допомагають посилити виразність висловлювання.

Ознайомившись із заданою темою в посібниках «Теорія літератури» [16; с.223-237] й «Літературознавчий словник-довідник» [34], далі ми роз'яснюватимемо кожен засіб виразності, орієнтуючись на цю теоретичну базу, та класифікуватимемо їх, спираючись на класифікацію авторів «Теорії літератури» - О. Галича, В. Назарця, Є. Васильєва.

Перший тип синтаксичних засобів виразності утворився внаслідок відхилення від логіко-граматичної моделі оформлення речення чи словосполучення. У цілому, відхід від чогось стандартного в реченні зазвичай привертає увагу, а тому такі засоби можна вважати експресивними:

- **інверсія** як порушення стандартної послідовності членів речення чи компонентів словосполучення, а отже, й зміни послідовності передачі інформації. Інверсія може спрацювати на посилення виразності тексту, адже завдяки їй вдається поставити важливу інформацію на неочікувану чи провідну позицію, чим вразити слухача або надовго заволодіти його інтересом. Наприклад, для української не характерним є порядок, за якого обставина місця стоїть перед словом, котрого стосується. Знаходимо такий приклад у промові В.Зеленського: «**З неба** вас не вбивали» [80]. Тут Президент виносить обставину «з неба» на першу позицію не просто так, а щоб в контексті підкреслити, що, на відміну від подій Берлінської блокади 1948-1949 рр., коли небо було безпечним, українці зараз навпаки зазнають постійних повітряних атак. Тут від інверсії дійсно залежить експресивність речення, але вона не відтворюється при перекладі: «*Sie wurden nicht vom Luftraum aus getötet*» [82].

- **еліпсис** як пропуск слів, зрозумілих із контексту. Розгляньмо приклад із

промови В.Зеленського: «*Де з одного боку — дитячий садочок, а з іншого — снаряд, що влучив у нього*» [77]. Вилучення присудків сприяє посиленню динамічності, різкості настрою в тексті, створює «предметність», спонукає слухачів швидко уявити ці реалії. Завдяки цій лаконічності автор може довго тримати увагу та виділяти тільки важливі слова з контексту, викликаючи сильну реакцію в адресата. Проте не завжди таку експресиву можна відтворити при перекладі;

- **асиндетон**, або ж безсполучниковість, сприяє посиленню динамічності тексту та використовується у промовах В.Зеленського досить часто. Завдяки пропуску сполучних елементів вдається створити менш мелодійний, а отже, різкий та чіткий текст з мінімумом зайвих компонентів та збереженням максимальної уваги на повнозначних словах: «*Все — житлові будинки, лікарні, школи, церкви. Ракетами, авіабомбами, реактивною артилерією*» [80]. Перекладаються тексти зазвичай зі збереженням такого прийому;

- традиційно до цих засобів зараховують також **анаколуф**, або ж порушення принципів узгодження членів речення, проте у промовах В.Зеленського така експресема майже не вживається, більше того, перекласти такий засіб скоріш за все не вийде неспорідненою мовою. Наприклад, Президент вживає поєднання присудка у формі множини, хоча звертання надалі виражене іменником жіночого роду однини: «*Дякую вам особисто, Австріє!*» [79]. Це важлива експресива, яка має сильний маніпулятивний характер та апелює до почуття патріотизму, причетності пересічного громадянина до політичних справ; цей анаколуп вихваляє єдність народу й спонукає європейців і надалі згуртовано допомагати Україні. Проте цей прийом не перекладається, і в третьому розділі нашої роботи ми запропонуємо наш варіант відтворення такої експресиви.

Ми вважаємо доречним залучити до засобів цієї категорії також:

- **парцеляцію** як спосіб членування цілісних синтаксичних конструкцій, розриву пов'язаних частин речення. Це прийом, який Президент використовує у кожній своїй промові. Наприклад: «*Сотні тисяч людей під обстрілами цілодобово. Без їжі, цілодобово без води, без електрики, цілодобово без зв'язку.*»

Тижнями.» [80]. У дискурсі війни саме парцеляція допомагає розставити особливі акценти на найважливіших думках, дати павзу для роздумів адресата, надати тексту суворості й розважливості, яка й має бути йому притаманною на виступах такої теми. Парцеляція здебільшого відтворюється під час перекладу й зберігає експресивне навантаження: «*Hunderttausende Menschen stehen rund um die Uhr unter Beschuss. Ohne Lebensmittel, Tag und Nacht ohne Wasser, ohne Strom und Tag und Nacht ohne Kommunikationsverbindungen. Und das seit Wochen*» [82];

- **замовчування**, яке спонукає реципієнта домислити завершення або ж передає емоцію автора (обережність у виловлюваннях, небажання називати певні речі, хвилювання тощо). Візьмімо до уваги таке замовчування з промови: «*Після зруйнованого Харкова...*» [80]. Конкретно в цьому випадку замовчування передає трагічність сказаного, задає апокаліптичний тон оповіді, дає час аудиторії згадати всі злочини ворога та, можливо, навіть набути почуття провини.

Наступна група слів пов'язана із логіко-смісловими моделями побудови висловлювання.

1. «**Фігури повтору**». Сюди варто віднести звукові, словесні, фразові повтори. Зважаючи на специфіку нашого дослідження, відстежувати звукові повтори недоречно, адже при перекладі вони не зберігаються. Тому розглядаємо інші дві категорії.

Словесні повтори: **полісиндетон**, **тавтологію** й **плеоназм**. На противагу асиндетону з попередньої групи, засобом експансії тут є багатосполучниковість. Така експресива трапляється у промовах рідше за асиндетон, адже безсполучниковість та відповідна динаміка більш пасують за емоційним тоном текстам воєнного дискурсу. Умисне накопичення одних і тих самих або схожих лексичних одиниць — **тавтологія** та **плеоназм** — може бути використано для підкреслення або підсилення певної емоції, ідеї або поняття. «*Це було у звичайному будинку у звичайному селі Київської області*» [79], — В.Зеленський двічі вживає прикметник «звичайному» в цьому контексті, аби зацентувати на

тому факті, що російська армія скоює злочини проти цивільних громадян, порушуючи закони війни.

Фразові повтори:

1. **прямий повтор**, тобто дублювання в реченні однієї й тієї самої лексеми;
2. **анафора** (повторення слів чи словосполук на початку декількох речень):
«Коли ми говорили вам... Коли ми запитували у вас... Коли ми просили про превентивні санкції...» [80]. Президент використовує анафору передусім не в сусідніх реченнях, а в окремих абзацах-підтемах своєї промови. У цьому випадку анафора слугує як засобом структуризації промови, так і способом підсилення емоційної напруги та привернення уваги;
3. **епіфора** (протилежне до анафори повторення наприкінці декількох речень):
«Ми зрозуміли, що ви хочете продовжувати економіку. Економіку. Економіку», «...вище за бухгалтерію, вище за економіку. Економіку. Економіку» ...» [80], - бачимо, як вдало президент послуговується епіфорою, однаково завершуючи декілька речень з промови. Саме завдяки цьому засобу він викликає почуття провини у представників європейських країн та фіксує недоречність постійних виправдань перед українцями економічними нюансами;
4. **підхоплення** (повторення лексеми з кінця попереднього речення на початку нового речення) — це найбільш уживаний В.Зеленським експресивний засіб із фігур «повтору», який допомагає зберегти емоційний тон з однієї думки в іншій, увиразнити певні слова, викликати реакцію й бажання виправдатися в адресата після прочитаного чи почутого: *«З кожним рішенням, яке не ухвалюється заради миру. Не ухвалюється вами, хоча може допомогти»* [80];
5. **синтаксичний паралелізм** (вживання однакових синтаксичних конструкцій, але з різним змістом): *«Юридично — між Україною й тимчасово окупованими територіями. Фактично — розмежування між миром та війною»* [77] — подібний паралелізм часто допомагає у воєнному дискурсі зіставити мирне життя з існуванням у стані війни;

2. Фігури зіставлення.

Серед них — *ампліфікація*, коли автор накопичує однорідні компоненти, не розташовуючи їх за висхідним чи спадним принципом. Цей засіб теж є експресивно маркованим, але може викликати не таку сильну й стійку емоцію, як градація. Наприклад, у такому реченні: «*Без їжі, цілодобово без води, без електрики, цілодобово без зв'язку*» [80], — перераховані однорідні члени речення є рівноцінними за значенням; тут не відбувається «емоційного наростання/спадання», але в сумі вони справляють сильний емоційний ефект, адже з кожним новим переліченим пунктом посилюється співчуття аудиторії. Близька за формою реалізації до ампліфікації — *градація*, суть якої полягає в накопиченні однорідних лексем чи синтаксем послідовно, але за збільшенням чи спаданням їхньої емоційної значущості. Такий прийом допомагає привернути увагу аудиторії до певного явища, аспекту; підсилити емоцію, що виникла, коли реципієнт почув перший компонент градації, розвинути її, спонукати до роздумів та напрацювання асоціацій.

3. Фігури протиставлення, а саме *оксюморон* та *антитеза*. Оксюморон полягає у поєднанні слів із взаємовиключним значенням; антитеза — у протиставленні контрастних за змістом понять. Вище ми згадували про експресивний потенціал антонімів та приклади їхнього вживання: саме вони забезпечують реалізацію антитези й оксюморона.

Щодо третього великого класу – це засоби, пов'язані з комунікативно-логічними стандартами оформлення висловлювання. Ця група є найбільш неоднорідною за поглядами різних дослідників. Одним з найпримітніших видів мовних засобів цього типу є риторичні фігур, які можна легко й подекуди навіть несвідомо використовувати для посилення виразності:

- 1) *Риторичне запитання*, або ж запитання без відповіді, автоматично привертає увагу реципієнта та своєю природно закладеною експресивністю спонукає його до взаємодії й умовної емоційної відповіді: «*Чому вони захищають все це без вашого лідерства? Без вашої*

сили? Чому держави за океаном для нас виявляються ближчими, ніж ви?» [80];

- 2) **Риторичні оклики** — вислови з характерним підсиленням відтінком та окличною інтонацією, що вводяться для привернення уваги адресата. Завдяки ним мовцеві вдається швидко передати свій настрій аудиторії та задати необхідний емоційний фон комунікації: «*Зупиніть війну!*» [80];
- 3) **Риторичні заперечення** теж мають свій експресивний ефект, адже можуть спонукати реципієнта до роздумів, викликати емоцію згоди чи незгоди;
- 4) **Риторичні звернення** — особливо актуальний пункт у нашому дослідженні. З точки зору експресії вони допомагають тримати увагу адресата й відчувати себе залученим під час довгої промови; а з точки зору дискурсу мають ключове значення під час звернення до народу чи інших країн: такий засіб допомагає зберігати шанобливий тон оповіді, вчасно й вигідно апелювати не до загалу, а до конкретних осіб чи груп осіб: «*Канцлере Шольц! Зруйнують цю стіну!*» [80].

До таких засобів можна зарахувати також **пермісію** та **етопею**.

У воєнному дискурсі активно використовується пермісія — удаваний заклик до дії, яка насправді не буде ніким виконуватись. Само собою, наказова форма одразу привертає увагу читача чи слухача, вертає його до дійсності й ніби надає право на ухвалення певних рішень, які насправді будуть уміло нав'язані надалі адресантом. В одному з інтерв'ю В.Зеленський говорить: «**Ви завжди можете сказати це, тому що в цьому немає критики. Це самокритика. Ми готові казати, якщо ми програли. І це теж важливо усвідомлювати**» [46]. Він ніби дає дозвіл реципієнту висловити свою думку, але одразу ж пропонує власну, чим автоматично знешкоджує бажання адресата дати відгук та спонукає його погодитися зі сказаним.

До цих же фігур належить **етопея** — пряма чи непряма мова, яка має умовно належати комусь у майбутньому чи в теорії. «*Вийдіть на вулицю і запитайте: «Пашинський — це бандит чи ні?» Я даю вам 100%, 100 людей*

запитаєте — 100 людей скажуть «так» [28], — у цьому випадку В.Зеленський випереджає чиюсь відповідь, тобто використовує етопею, таким чином, сприяє виробленню переконливості, спонукає аудиторію до роздумів (до речі, у прикладі можна відстежити й пермісію). У воєнному дискурсі можна вдало маніпулювати адресатом, посилаючись на те, якими будуть за певних умов слова й думки військових, нащадків тощо. Згодом ми детальніше ознайомимось із цим питанням та дізнаємось, чи послуговується В.Зеленський такими засобами, бо здебільшого він все ж апелює до прямих цитат з минулого.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ II.

У процесі роботи було виявлено основні засоби мовної та мовленнєвої експресивності, якими послуговується В.Зеленський у своїх промовах. Опрацьовуючи мовні засоби експресивності, ми дійшли висновку, що в перекладацькому аспекті зберегти природну виразність фонетичних, словотвірних та морфологічних засобів практично неможливо через неспорідненість вибраних для дослідження мов. Натомість, інші мовні одиниці, а саме лексичного й синтаксичного, можуть зберегти свій експресивний ідгерентний потенціал навіть у перекладі.

Найбільший інтерес для нас становлять адгерентні засоби експресивності, тобто ті, що набувають виразності вже в мовленні. Нам вдалося виокремити широкий спектр стилістичних прийомів – тропів та стилістичних фігур. Було подано детальна характеристика для кожного з них, відстежено їхню частотність у промовах В.Зеленського, ціль та результат їхнього використання.

На основі проведеного аналізу можемо стверджувати, що в мовленні В.Зеленського домінують стилістичні фігури: саме вони забезпечують концентрацію уваги реципієнта та формують динаміку виступу. Значна частина тропів – це метафори та порівняння, котрі надають текстам образності, викликають потрібні емоції в представників європейської спільноти та допомагають маніпулювати свідомістю аудиторії на користь інтересів України у цьому партнерстві.

В.Зеленському та його спічрайтерам у мові-оригіналі вдається урізноманітнити, але не перенасичити текст засобами мовної та мовленнєвої експресивності, зберігши серйозність дискурсу війни та не стерши інформативну функцію таких промов. Надалі ми зможемо відстежити, якими шляхами зазначені стилістичні прийоми перекладаються німецькою мовою та чи вдається перекладачам зберегти експресію тексту.

РОЗДІЛ 3. АНАЛІЗ ПЕРЕКЛАДУ ЗАСОБІВ ЕКСПРЕСІВНОСТІ НА ПРИКЛАДІ ПРОМОВ В.ЗЕЛЕНСЬКОГО.

3.1. Шляхи перекладу тропів у промовах В.Зеленського та перекладацькі неточності.

У промовах В.Зеленського рідко трапляються епітети, адже, за нашим спостереженням, Президент зазвичай подає ознаку через підрядне речення. Епітети відіграють суттєву експресивну роль у промовах Президента. Проте все ж нам вдалося виокремити деякі випадки вживання. Наприклад, у випадку «*блискучі німецькі «Айріси»*», «*потужні німецькі «Мардери»*», «*міцні німецькі «Леопарди»*» [78] бачимо спробу викликати емоцію в німецькій владі, а саме гордість за свою допомогу. Такий засіб водночас допомагає вплинути на аудиторію і вказати на те, наскільки хорошою є допомога, мотивуючи на її постачання надалі. У перекладі: «*Das Flugabwehrsystem Iris-T*», «*Starke deutsche Marder*», «*Robuste deutsche Leopard-Panzer*» [81], — перекладач вилучає саме перший епітет, який у цьому контексті є найбільш поетичним та експресивним, адже прикметники «*stark*» та «*robust*» можуть розглядатися як прямі характеристики вказаних систем. А от «*блискучі*» має переносне значення й, можливо, перекладач саме тому опускає цей прикметник. Натомість, вважаємо його тут найважливішим, а перекласти його можна точно як «*brilliant*». Завдяки точному перекладу цього найпершого, а отже, провідного епітета, який і породжує експресію, не втрапився б необхідний емоційний відтінок. Більше того, експресивний тон знижується й через використання перекладачем точних назв зазначеної зброї, а не більш звичних для загалу коротких номінацій.

Розгляньмо також такий випадок: «*страшні опіки*» [79] — «*Verbrennungen*» [84]. Перекладач не виправдано опускає епітет, що має сильний експресивний потенціал та створює трагічний тон оповіді, який і має бути притаманний такій промові. Переклад є в цьому випадку точним за загальним змістом, але недостатньо якісним для передачі експресії. Тут цілком можливий був точний переклад: «*schreckliche Verbrennungen*».

У схожому випадку з цієї ж промови «в деяких частинах нашої країни в умовах **такої страшної війни**» [79] експресивний засіб знову ігнорується й перекладач вилучає значущий компонент, скорочуючи цитату до «*in diesen Gebieten*» [84]. Переклад повністю втрачає експресію, що, на наш погляд, неприпустимо. Тепер ця фраза має побутовий, нейтральний зміст, без уваги на емоційний компонент, який вкладав промовець. Пропонуємо більш доречний переклад: «*in diesen Gebieten angesichts eines so schrecklichen Krieges*». Схоже, що конкретно перекладач цієї промови вирішив робити формально точний переклад без уваги на експресивні засоби. Такий підхід має право на існування, проте подібна промова втрачає свою експресивну функцію.

Але у випадку «**найдовший мир і найнадійнішу безпеку**» [78] епітети зберігаються при перекладі: «*der längste Frieden und die zuverlässigste Sicherheit*» [81]. У цьому випадку переклад є формально точним, повністю передає експресивність епітетів. Такий самий приклад: «**прекрасної вільної Європи**» [78] — «*schönen freien Europas*» [81]. Епітети допомагають Президенту висловити емоцію захвату європейським менталітетом і цінностями, що позитивно впливає на європейську аудиторію. Експресивність засобу збережено в точному перекладі.

З наведених прикладів можна зробити висновок, що епітети здебільшого відтворюються в перекладі, хоча часто опускаються такі, що творять емоцію страху, співчуття, що увиразнюють масштаб трагедії в Україні. У той час як епітети з позитивним значенням перекладаються завжди. На нашу думку, перекладачі мають обов'язково зберігати епітети навіть з негативною конотацією, адже промови В.Зеленського – не тільки про гордість, мир, підтримку, але й про події війни в нашій державі.

Одним із засобів експресивності у промовах В.Зеленського є **метафори**. Наприклад, «*Бували ілюзії, що нібито можливі інші цеглини для історії, ніж перемоги*» [78]. У цьому контексті різні історичні епізоди названо «цеглинами» для історії на основі асоціації: історія вибудовується за рахунок окремих подій, як і будинок завдяки кожній цеглині. «*Es hat Illusionen gegeben, dass es andere*

Bausteine für die Geschichte gibt als Siege» [81] — у перекладі метафора є ідентичною, тобто переклад є формально точним, адже така метафора є відносно загальнономовною, тому й має прямий відповідник. Завдяки точному перекладу відтворюється виразність фрази, а саме підсилення значущості теперішніх подій для світової історії, у тому числі — для долі європейців.

Іноді метафору не відтворюють при перекладі: «*небо дає хіба що російські ракети*» [80] — «*Vom Himmel fallen nur russische Raketen*» [82]. Метафору тут не збережено, хоча вона є вкрай важливою, адже в контексті Президент згадував Берлінський повітряний міст — операцію, яка дозволила забезпечити населення продовольством з неба. Виходить, образно ніби небо «дарувало», «давало» ці продукти. Через перебудову речення й зміну граматичної основи значення вийшло типовим. Ми пропонуємо такий переклад: «*Der Himmel schenkt uns nur russische Raketen*». Використання дієслова «*schicken*» у значенні «дарувати» тут надає ще більшого контрасту для історичної паралелі, коли продукти для громадян були дійсно «подарунком». Додаткове іронічне забарвлення допомагає донести абсурдність ситуації до реципієнта.

Інший приклад — «*амбіції тиранів ламають життя народів*» [78], у перекладі — «*die Ambitionen von Tyrannen das Leben von Völkern zerstören*» [81]. Тут дієслово «*zerstören*» не є буквальним відповідником до «*ламати*»: скоріше це слово є відповідником до українського «*руйнувати*». Такий вибір при перекладі є вкрай доцільним, адже німецьке дієслово «*brechen*» не можна вжити в такому абстрактному значенні, а «*zerstören*» добре передає емоцію, закладену автором.

У перекладі «*all diese Übel aus der Vergangenheit mitgebracht hat*» [81] метафори «*...дістав усе це старе зло зі сторінок минулого*» [78] бачимо усічення: перекладач лишає «*дістати зло з минулого*» замість «*зі сторінок минулого*». Хоча в німецькій мові є прямий відповідник — «*die Seiten der Vergangenheit*», проте конкретно в цьому випадку переклад є адекватним та експресивність засобу не втрачається. Основна емоція сконцентрована в лексемі «*зло*», а «*сторінки минулого*» є скоріше засобом образності, що надає поетичності тексту, але ніяк не впливає на сприйняття реципієнта.

В одній з промов знаходимо приклад метафори – «*після розпалення гібридної війни*» [78], яка перекладається через іншу граматичну конструкцію й має змінений план змісту: «... *nachdem es... einen hybriden Krieg gegen die Ukraine angezettelt hatte*» [81]. Обставина з української передана підрядним обставинним часу німецької.

В.Зеленський частіше використовує окремий різновид метафори — персоніфікацію, щоб через надання рис істот, наприклад, державам, надати образності мовлення та викликати певну емоцію аудиторії через зображення неживого в категоріях людського існування. Часто персоніфікація поєднується з метонімією.

«Сьогодні вже 400-й день війни, **через яку доводиться проходити нашій державі**» [79], — у наведеному прикладі В.Зеленський використовує водночас і **персоніфікацію**, і **метонімію**. На неістоту, «державу», переноситься дія, що притаманна суто істотам, — «проходити через щось». Перекладач пропонує такий варіант: «*Heute ist bereits der 400. Tag des Krieges, den unser Land durchmachen muss*» [84], — тут використано формально точний переклад, адже зміст лексем та значення експресивного словосполучення на виході ідентичні (хоч за планом вираження і є різниця в прийменниковому/безприйменниковому узгодженні дієслова з іменником. Вважаємо такий переклад у цьому контексті ефективним, адже за рахунок збереженої метонімії в тексті зберігається емоційне вираження гордості за державу та прагнення зманіпулювати свідомістю аудиторії, викликавши відчуття захоплення єдністю й силою народу.

Президент часто використовує ідентичне поєднання експресивних засобів. «*Україна повертається до свого рідного європейського дому*» [78]; у перекладі — «*Jetzt, wo die Ukraine in ihre Heimat Europa zurückkehrt*» [81]. Застосовується ідентичний шлях перекладу, адже тут відсутня безеквівалентна лексика. Також збережено метонімію: вона цілком проста й очевидна, але все ж надає експресії висловлюванню, адже в поєднанні з персоніфікацією Президент «одухотворює» держави й автоматично викликає сильніші емоції в аудиторії, яка прирівнює «життя» держав до свого, «людського» існування.

Подібні випадки вживання метонімії перекладено так само, формально точно та поєднано з іншими тропами:

- «**Росія** хоче забрати» [79] — «**Russland** möchte zurückholen» [84];
- «Теперішня **Росія** пішла агресією» [78] — «Das heutige **Russland** hat eine Aggression geführt» [81]. Тут варто зауважити про наявність персоніфікації, яку перекладач відтворює на рівні словосполучення шляхом адекватного перекладу. Характерна для української мови обставина, виражена Ор.в., не відтворюється точно німецькою мовою, тому автор використовує відповідник «eine Aggression führen», що буквально означало б українською «спрямовує агресію». Персоніфікація та значення метонімії не втрачається, а отже, такий переклад є доречним. На нашу думку, доречним також був би формально точний переклад такої обставини німецькою через дієслово «kommen» та знахідний відмінок: «*Russland kam mit Aggression gegen unser Land*». Проте, хоч цей переклад і був би правильним, проте тут втрачається значення ніби значення агресії як «інструменту» дії для Росії;
- «**Україна** пропонує перемогу...» [78] — «*Die Ukraine bietet Euch den Sieg an...*» [81];
- «Те, без чого **Європа** не виживе...» [80] — «*das, ohne was Europa wird nicht überleben*» [82]. Тут поєднано метонімію з уособленням;
- «Не підкорятися іншій **державі**, яка вважає...» [80] — «*...sich nicht einem anderen Staat zu unterwerfen, der ... betrachtet*» [82].

Проте на розсуд перекладача метонімія зберігається не завжди, а може набувати характеру уточнення. «...наше майбутнє, про яке всі ми — уся **Європа** мріє для своїх дітей» [78] — «*von der wir alle — ganz Europa — für unsere Kinder träumen*» [81]. Тут метонімія стирається, а іменник «*Europa*» стає скоріше уточненням до займенників «*wir alle*», адже конкретно держава тут не стає підметом. Експресивність при цьому не втрачається, і такий прийом все ще сприяє впливу на реципієнта та становлення більш «теплих» відносин між державами, нав'язує європейській аудиторії думку про залученість України до ЄС.

Отже, значення метонімії шляхом точного перекладу відтворюється фактично завжди; крім того, метонімія нерідко поєднується із персоніфікацією, що сприяє кращому розкриттю експресивних можливостей першої.

Не менш важливу функцію у промовах виконують порівняння, що зазвичай є дуже образними та якісно перекладаються. «*Але ви — ніби знову за стіною*» [80]. «*Aber Sie sind scheinbar wieder hinter einer Mauer*» [82]. У наведеному випадку спостерігаємо варіант адекватного перекладу, який навіть збільшує експресивність мовного засобу. Президент використовує лексему «*стіна*», що еквівалентно за значенням німецькій «*die Wand*». «*die Mauer*» у цьому контексті надає негативного підкріплення й результативного перебільшення, адже позначає стіну, що є товщою, ніж просто «*die Wand*». У словнику «*Duden*» [65] знаходимо визначення: «*die Wand*» — це «*im Allgemeinen senkrecht aufgeführter Bauteil als seitliche Begrenzung eines Raumes, Gebäudes*», у той час як «*die Mauer*» — «*Wand aus Steinen*». Звідси робимо висновок, що перша лексема є більш широкою за значенням, а друга — уточнює першу та позначає саме громіздку, більш міцну стіну. Такий вибір перекладача вважаємо доречним, адже лексема допомагає підкреслити експресивність порівняння й зробити акцент на масштабі байдужості партнерів. Таким чином, переклад здатен посилити експресивність засоба.

Далі Президент продовжує своє порівняння, аби глибше розкрити створену ним образну ситуацію: «*І зараз торговельні маршрути між вами й державою, яка знову принесла у Європу жорстоку війну, — колючий дріт над стіною*» [80]. Маємо такий переклад: «*Und jetzt sind die Handelswege zwischen Ihnen und dem Staat, der wieder brutalen Krieg über Europa gebracht hat, der Stacheldraht über jener Mauer*» [82]. Знову ж, перекладач застосовує адекватний переклад, при цьому спостерігаємо граматичну розбіжність, що не впливає на зміст: на рівні словосполучень до українського «*колючий дріт*» дібрано ідентичний за значенням складний німецький іменник «*der Stacheldraht*». Проте в іншому варіанті перекладу цього речення ми звернули увагу на різницю у використаному займеннику: «*die Handelsrouten zwischen euch und dem Land*» [83]. Це

пояснюється тим, що подекуди сам Президент використовує часто форму «ти» у звертаннях («*Du*» в перекладі (примітно, що саме у ввічливій формі з великої літери), аби «зменшити» відстань між його особистістю та представниками німецького парламенту. У такому контексті займенник «*euch*» варто було б написати також з великої літери. Проте, якою б не була емоційність, вважаємо, що більш доречним все ж є переклад із ввічливою формою «*Ihnen*». На цьому рівні відстежується експресивна спроможність й стилістичні особливості займенників німецької мови, адже в українській займенник для позначення форми «ви» є лише один.

«Ця забруднена площа — як дві території Австрії» [79] – «*Diese kontaminierten Gebiete sind so groß wie die doppelte Fläche von Österreich*» [84]. За рахунок адекватного перекладу в наведеному прикладі порівняння відтворюється досить точно. Відмінність полягає в тому, що Президент не трактує це порівняння, не розтлумачує його значення й лишає простір для роздумів реципієнта за рахунок еліптичного речення. А от у перекладі автор вказує, що площа «така ж велика», і вже потім подає порівняння. Німецьке речення має дещо менший експресивний ефект і через відсутність еліпсису, і через тлумачення порівняння. Проте все ж зберігається потенціал порівняння вразити реципієнта й спонукати до роздумів над масштабом проблеми.

Перифрази В.Зеленський використовує рідко, проте деякі випадки нам вдалося виокремити. «...*віддає свої життя за свободу...*» [79] - це перифраз, використаний із метою надати експресії, підкресливши героїзм воїнів, а не трагізм людської смерті. Буквальні відповідники «*помирає*»/« *гине*» не спричинили б утворення такої виразності, яка стає засобом переконання європейського парламенту допомогти зберегти життя героїв. У перекладі цей троп збережено, адже німецькою перифраз відтворюється ідентично: «... *ihr Leben geben für die Freiheit...*» [84].

В іншій промові маємо таке образне речення, утворене за допомогою метонімії, персоніфікації, перифразу: « *Росія з власної волі стала на шлях зла*» [78] — «*Russland hat den Weg des Bösen aus freien Stücken gewählt*» [81].

Найбільшу експресивність, на нашу думку, тут виявляє саме перифраз, адже серед уже типових у промовах лексем на позначення дій Росії («воювати», «окупувати», «обстрілювати» тощо) В.Зеленський використовує зворот «стати на шлях зла». У першу чергу, цей засіб виконує практичну функцію: охоплює всі можливі контексти злочинів країни—ворога; по-друге ж, у свідомості аудиторії таким чином створюється різко негативний образ Росії, оскільки перифраз апелює до абстрактної категорії «зла», що викликає страх у представників як слов'янської, так і європейської культурної спільноти [35]. У перекладі зберігається ідентичне значення перифразу за допомогою адекватного перекладу з дещо різним планом вираження.

3.2. Стилiстичнi фiгури з промов В.Зеленського в перекладi нiмецькою та проблема їхнього повноцiнного вiдтворення.

Почнiмо з того, що В.Зеленський у промовах активно використовує елiпсис, а саме здебiльшого — двоскладнi неповнi речення з пропущеним присудком. Вiдстежити експресивнiсть такого засобу при перекладi практично неможливо, адже в синтаксисi нiмецької мови присудок є дуже важливим i не вилучається. «*І хто знає, що на сильнiшому — i вiдповiдальностi бiльше*» [80] — «*...die wissen, dass der Stärkere größere Verantwortung trägt*» [82]. У наведеному прикладi пiдрядне речення повнiстю перебудовується, тут з'являється пiдмет, на вiдмiну вiд речення українською. За рахунок цього зникає й елiпсис, проте, на нашу думку, в цьому контекстi це не вiдiграє суттєвої ролi, адже бiльшу експресивнiсть має сам змiст обраних лексем, а не спосiб їхнього поєднання в реченнi.

При адекватному перекладi речення «*Цього – тисячi*» [79] отримуємо «*Es gibt Tausende solcher Fälle*» [84], тобто абсолютно iнший план вираження iз повним збереженням плану змiсту.

Отже, експресивнiсть елiпсису нiяк не зберiгається пiд час перекладу конкретно у випадку нiмецької та української мов через рiзнi принципи побудови речень.

Iнший засiб — парцеляцiя — є бiльш пiддатливим до перекладу. В.Зеленський здебiльшого використовує парцеляцiю, роздiляючи компоненти складнопiдрядного речення, що надає промовi динамiзму й дозволляє сепарувати iдею кожної частини та закцентувати на нiй. Нiмецькою часто парцеляцiя не вiдтворюється, а вiддiлена частина лишається в реченнi: 1) «*Бабин Яр, куди в минулому році приїжджав Президент Штайнмаєр. На 80-рiччя трагедii*» [80] — «*Babyn Jar, wo Bundespräsident Steinmeier letztes Jahr zu Besuch war, anlässlich des 80. Jahrestages der Tragödie*» [82]; 2) «*Стiна, яку хтось не помічає. Але об яку б'ємося ми. Поки воюємо за те, щоб зберегти свiй народ*» [80] — «*Eine Mauer, die manch einer nicht bemerkt, aber auf die wir aufschlagen, während wir für die Rettung unseres Volkes kämpfen*» [82].

Хоча час від часу парцельована частина зберігається: «*Окупанти вбили 108 дітей. Посеред Європи, у нас, у 2022 році*» [80] — «*Die Besatzer haben 108 Kinder getötet. Mitten in Europa, bei uns, im Jahr 2022*» [82].

Можемо сказати, що парцеляція дійсно позначається на сприйнятті тексту, проте критичної проблеми і її ігноруванні не вбачаємо. Можливо, Президент навіть зловживає цим засобом, тому, щоб не переобтяжувати текст неповними реченнями, цілком доречно подекуди не зберігати парцеляцію.

Замовчування, ідентично до парцеляції, зберегти при перекладі досить просто, адже цей експресивний засіб не потребує зміни граматичної структури речення: «*на землі України, у нашому небі, у нашому Чорному морі...*» [78] «*in unserem Himmel, im Schwarzen Meer...*» [81].

Серед фігур повтору найбільш уживаною є ампліфікація. **Тавтологію** В.Зеленський рідко вживає в одному реченні як троп: здебільшого повторення однакових слів стає вже стилістичною фігурою (анафорою, епіфорою тощо). Проте подекуди тавтологія трапляється, наприклад: «*Це було у звичайному будинку у звичайному селі Київської області*» [79], — тут двічі використано однаковий прикметник для того, аби зацентувати на антигуманних діях ворога, посилити відчуття ненависті до нападника в європейській громаді та розвинути співчуття й бажання допомогти цивільним людям. У перекладі «*Das war in einem ganz gewöhnlichen Dorf im Gebiet Kiew*» [84] тавтологія відсутня, натомість перекладач шляхом адекватного перекладу знаходить інший варіант підтримки експресії: використовує прислівник «*ganz*», що в контексті трактуємо як «абсолютно, цілком». Використавши експресивний потенціал такого прислівника, перекладач зберігає експресивність речення, тож такий варіант вважаємо коректним. Точний переклад «*Es war in einem gewöhnlichen Haus in einem gewöhnlichen Dorf*» міг також бути доречним, проте обраний перекладачем шлях ніяк не зашкоджує експресивному наповненню речення.

Але, наприклад, у такому випадку тавтологія, що має таку саму функцію, як і попередня, перекладається точно: «*Все і всіх*» [80] - «*Alles und alle*» [82].

Прикладів власне повтору однієї й тієї самої лексеми в текстах практично не знаходимо, проте, коли повтор трапляється, він легко, зазвичай формально точно на рівні слів чи адаптивно на рівні словосполучень відтворюється в перекладі: «...*що все ж таки це економіка. Економіка. Економіка*» [80] — «*dies sei doch nur Wirtschaft. Wirtschaft. Wirtschaft*» [82]. Повтор Президент ніколи не використовує просто так: цей засіб потрібен тільки для наголосу на найважливіших словах і думках. У цьому контексті, лексема «*економіка*» є втіленням відмовок, що їх знаходять закордонні партнери. На ній зацентровано увагу, щоб викликати почуття провини в політиків та лишити певний «слід» у їхній свідомості, що буде постійним нагадуванням про їхню невинуватну поведінку.

Іноді Президент повторює цілі речення чи фрази протягом промови: «*Після зруйнованого Харкова... Вдруге, через 80 років. Після розбомблених Чернігова, Сум і Донбасу. Вдруге, через 80 років. Після закатованих і вбитих тисяч людей. Вдруге, через 80 років*» [80], що в перекладі відтворюється точно: «...*nach der Zerstörung von Charkiw... Zum zweiten Mal in 80 Jahren. Nach der Zerstörung von Tschernihiw, Sumy und des Donbas. Zum zweiten Mal in 80 Jahren. Nach der Folter und Tötung Tausender Menschen. Zum zweiten Mal in 80 Jahren*» [82].

Як анафора, так і епіфора є більш вживаними у поезії, аніж у прозі. Усе ж Президент подекуди використовує такий прийом: він здебільшого перекладається, хоча може кількісно змінюватись.

Наприклад: «*Усі, хто присутній у цій залі, усі, хто разом із нами захищає свободу та Європу, — усі ми більше ніж лідери й політики, громадські діячі та дипломати. Усі ми є засновниками миру*» [78] — «*Jeder in diesem Saal, jeder, der mit uns für die Verteidigung der Freiheit und Europas eintritt, ist mehr als ein Staatsoberhaupt oder ein Politiker, eine Persönlichkeit des öffentlichen Lebens oder ein Diplomat. Wir alle sind Stifter des Friedens*» [81]. Перекладач використовує анафору, але тільки за рахунок одного повторення, до того ж він послуговується різними займенниками: якщо спочатку він використовує «*jeder*», то далі — «*wir*

alle». Тобто тут відстежується поступова градація — від індивідуального до глобального. Вважаємо такий тип адекватного перекладу результативний, адже експресивність анафори напочатку згодом підкріплюється таким «підсумком», який виражають займенники «*wir alle*».

Слова, що творять анафору можуть бути достатньо віддаленими в тексті, але саме вони тримають увагу реципієнта на певній думці: «**Втрачаємо людей... Втрачаємо життя і здоров'я... Втрачаємо й через те...**» [79]. Через те, що анафорою є слово з ідгерентною експресивністю, що надає трагічності оповіді, цей засіб допомагає також задати правильний емоційний тон, у контексті якого простіше маніпулювати реципієнтом. «*Wir verlieren...Wir verlieren...Wir verlieren...*» [84], — ця анафора має точний переклад та кількісно є однаковою і в оригіналі, і в перекладі, завдяки чому експресивність зберігається. Ідентичний приклад: «**Я дякую... Я дякую... Я дякую...**» [79] — «***Ich bedanke mich... Ich bedanke mich... Ich bedanke mich...***» [84]. Формально точний переклад такої анафори зберігає її експресивну функцію: викликати в реципієнта приємні емоції від великої кількості подяк та замотивувати його на подальшу допомогу.

Підхоплення є часто вживаним засобом експресивності в риторичі В.Зеленського. Розгляньмо приклад перекладу підхоплення у різних перекладах: «**Тому що це — стіна. Стіна, яку хтось не помічає...**» [80] — «***Weil dies eine Mauer ist. Eine Mauer, die manch einer nicht bemerkt...***» [82] / «***Weil es eine Mauer ist, die wir anscheinend noch nicht sehen***» [<https://www.zeit.de/politik/ausland/2022-03/wolodymyr-selenskyj-rede-bundestag-ukraine>]. Як бачимо, перекладач на свій розсуд може або перекласти підхоплення точно, або зробити адекватний переклад, зробивши речення довшим та уникнувши підхоплення. На нашу думку, перший варіант є кращим з огляду на динаміку тексту та значний акцент для аудиторії на конкретному слові, який бажано зберегти.

На прикладі різних перекладів, ми помітили, що далеко не кожне підхоплення, вжите В.Зеленським перекладається. Можливо, це рішення

потрібне для того, аби не «переобтяжувати» текст, проте вважаємо, що в багатьох випадках, як і в попередньому, цей засіб є ключовим та має перекладатися:

- «Цього — тисячі. Тисячі, коли ми розмінували» [79] — «*Es gibt Tausende solcher Fälle, in denen wir Minen weggeräumt haben*» [84]. Як бачимо, експресивність, надану підхопленню, тут не збережено. Згідно з контекстом, можна запропонувати такий варіант адекватного перекладу: «*Es gibt Tausende von solchen Fällen. Tausende von Fällen, in denen wir Minen weggeräumt haben*». Так підхоплення б спрацювало для акценту уваги на кількості, а отже — на масштабі трагедії, тому викликало б сильнішу реакцію в реципієнта;
- «І це означає – зрозуміти. Зрозуміти...» [79] — «*...zu verstehen, zu verstehen...*» [84]. Парцеляції немає, натомість експресивність передається повтором;
- «Бо знову у Європі намагаються знищити цілий народ. Знищити все, завдяки чому ми живемо» [80] - «*Denn wieder wird in Europa versucht, ein ganzes Volk zu vernichten, alles zu zerstören, dank dessen wir leben und wofür wir leben*» [82]. Хоч у цьому випадку парцеляція й не відтворюється, але перекладач зберігає експресивність завдяки використанню однорідних присудків, причому ці присудки – не однакові слова. Тому тут навіть можна говорити про певну градацію, що зберігає напругу, задуману автором.

Перекладачі можуть вправно відтворювати експресію в реченні, послуговуючись іншими засобами замість парцеляції, тому потреби в її точному перекладі ми не вбачаємо.

Синтаксичний паралелізм, у свою чергу, відтворюється суто на змістовому рівні й не потребує точного перекладу: достатньо зберегти його план змісту. Що важливо, адже паралелізм у промовах В.Зеленського впливає на сприйняття світу реципієнта, апелює до його досвіду, завдяки чому промовець створює зручну основу для маніпулювання й може легко викликати емоцію. Маємо такий приклад: «*Мир покоління наших батьків – це мир, який їм залишили у спадок ті, хто переміг передостанню велику агресію у Європі. А мир покоління наших з вами*

дїтей — це мир, який ми здобуваємо саме зараз у боях проти останньої агресії у Європі» [78] — «Der Friede der Generation unserer Eltern ist der Friede, den diejenigen ihnen hinterlassen haben, die die vorletzte große Aggression in Europa besiegt haben. Und der Friede der Generation unserer Kinder ist der Friede, den wir jetzt erringen — in den Kämpfen gegen die jüngste Aggression in Europa» [81]. Перекладач повністю передає зміст, але може змінювати план вираження: так, підсилювальну функцію частки «саме» у перекладі виконує тире. Отже, маємо приклад адекватного перекладу на рівні слів, словосполучень та речень.

Серед фігур зіставлення найпродуктивнішою в промовах В.Зеленського є ампліфікація. Зазвичай вона використовується для підсилення уваги на певній ситуації, для деталізації із метою викликати емоцію через точну візуалізацію подій. «...які окупанти спеціально залишили саме проти **цивільних, звичайних людей у будинках і машинах, на узбіччі доріг, у садах і парках, на городах...**» [79] — «*die extra in Gebäuden von gewöhnlichen Menschen zurückgelassen wurden, am Straßenrand, in Gärten, in Parks, in Gemüsegärten*» [84]. У напередній частині речення є одразу два приклади ампліфікації: перший реалізується за рахунок контекстуальних синонімів, другий – перелічення різнорідних понять. Бачимо приклад адекватного перекладу, де при цьому не зберігається експресивність синонімів, адже «*цивільних, звичайних*» відтворюється одним словом «*gewöhnlichen*». Цікаво, що цей приклад схожий із випадком, описаним вище, коли перекладач уникає тавтології, що підкреслює статус звичайних громадян. Саме через те, що лексеми в українському варіанті є близькими за значенням, перекладач має можливість передати це значення всього одним словом. На нашу думку, ця градація відіграє важливу роль, адже увиразнює ацент на жорстокості ворога, тому її доцільно було б перекласти формально точно: «*die extra in Gebäuden von zivilen, gewöhnlichen Menschen*». Що стосується другого виду ампліфікації — накопичення обставин — тут перекладач розділив їх та виніс слово «*будинки*» на початок, відділивши від переліку. Тут спостерігається розбіжність у побудові підрядного речення німецькою та українською мовами: у німецькому підрядному реченні другорядні члени речення

мають стояти всередині, до присудка. В українській мові обставина може стояти в кінці, тому Президент перераховує їх усі разом. Перекладач же вирішив виділити одну обставину «*in Gebäuden*», аби речення вийшло правильним, а всі подальші обставини він перерахував, як уточнення, вже за граматичними межами підрядного речення. Вважаємо, що в наведеному прикладі перша частина «*die extra in Gebäuden von gewöhnlichen Menschen zurückgelassen wurden*» дещо втратила свою експресивність порівняно з оригіналом. По-перше, речення не виправдано перебудовано в *Passivsatz*, внаслідок чого не названо виконавця дії — окупантів, — що стирає агент на тому, хто винен у смертях українців. По-друге, опущено прийменник «*проти*», який має значне експресивне забарвлення, особливо в поєднанні з часткою «*саме*». По-третє, відсутня ампліфікація прикметників. Пропонуємо свій варіант підрядного: «*...die die Besatzer gegen zivilisier, gewöhnliche Menschen in ihren Häusern, ihren Autos, am Straßenrand, in Gärten, in Parks hinterlassen haben*». На нашу думку, не виправданим є вилучення обставини «*у машинах*», адже кількість випадків загибелі у власних авто 1) є великою й потребує уваги; 2) апелює до почуттів європейців, велика частка з яких має автівки й може уявити, наскільки це страшно; 3) є на одному значеннєвому рівні з обставиною «*у будинках*», адже вказує на власність звичайних громадян. Натомість, вилучити можна слово «*Gemüseärten*», адже назване перед цим поняття «*Garten*» у німецькій мові вже може містити значення слова «*Gemüseärten*». У словнику «*Duden*» знаходимо визначення слова «*Garten*»: «*begrenztes Stück Land [am, um ein Haus] zur Anpflanzung von Gemüse, Obst, Blumen*» [65]. В українській мові слово «*сад*» не охоплює такого значення й стосується виключно «*плодових дерев, кущів, квіток*» [12].

Інший приклад – «*Це сотні тисяч протипіхотних і протитанкових мін, ракет від реактивної артилерії, авіаційних бомб, мінометних снарядів...*» [79] — «*Es sind Hunderttausende Antipersonenminen, Panzerminen, Raketenartilleriegeschosse....*» [84]. Як бачимо, перекладач теж відтворює ампліфікацію, хоча кількісно вона і є значно меншою. Це відбувається внаслідок перекладу термінів військової сфери: так, аж три поняття: ракети від реактивної

артилерії, авіаційних бомб, мінометних снарядів передається складним іменником «*Raketenartilleriegeschosse*» (буквально — «ракетно-артилерійські снаряди»), що має широке значення: «aus oder mithilfe einer waffe auf ein Ziel geschossener Körper» [65]. Таким чином, експресивність засобу відтворюється, проте ампліфікація є менш помітною, що, можливо, впливає на зниження її помітності й виразності.

«*Ми прагнемо безпеки, спокою, свободи, щастя*» [79] — «*Wir möchten Sicherheit und Ruhe, wir möchten Freiheit und Glück*» [84]. У цьому прикладі ампліфікація повністю збережена та має адекватний переклад, до того ж додається повтор.

Так само й у такому випадку формально точного перекладу ампліфікацію повністю відтворено: «*Я звертаюся до вас після численних зустрічей, переговорів, заяв і прохань*» [80] — «*Ich wende mich an Sie nach zahlreichen Treffen, Verhandlungen, Erklärungen und Bitten*» [82].

Через специфіку промов фігура протиставлення **антитеза** є також важливим засобом експресивності в текстах В.Зеленського. Він постійно відтворює життя в мирі та під час війни а контрасті, аби запелювати до емоцій європейців, змусити їх роздумувати, порівнювати та робити правильні висновки; також користується антитезою при зіставленні попередених зв'язків України з Європою та теперішніх. Антитеза у проаналізованих промовах відтворюється завжди.

Деякі приклади формально точного перекладу антитези:

- «*між свободою і неволею*» [80] — «*zwischen Freiheit und Unfreiheit*» [82];
- «*війська не розрізняють, де цивільні, а де – військові*» [80] — «*Truppen machen keinen Unterschied zwischen Zivilisten und Militär*» [82];
- «*Історія будується з перемог, хоч запам'ятовує й поразки*» [78] — «*Die Geschichte baut auf Siegen auf, auch wenn sie Niederlagen nicht vergisst*» [81].

Риторичні фігури в промовах функціонують і як засоби для привернення уваги, і впливу, і виклику певної емоції. Серед перекладу риторичних запитань маємо такі приклади:

- «Коли це сталося?» [80] - «*Wann ist das passiert?*» [82];
- «Чому це можливо?» [80] - «*Warum ist das möglich?*» [82];
- «Чому вони захищають все це без вашого лідерства? Без вашої сили? Чому держави за океаном для нас виявляються ближчими, ніж ви?» [80] - «*Warum muss unser Militär das alles ohne Ihre Menschenführung verteidigen? Ohne Ihre Stärke? Warum stellen sich Staaten jenseits des Ozeans für uns als nahestehender heraus als Sie?*» [82];

Майже всі риторичні запитання відтворюють ємно, в такій самій кількості і з таким самим змістом. Вони виконують таку ж експресивну функцію, як і в українській мові.

Але знаходимо такий приклад: «Хіба це велике прагнення? Хіба це те, що можна просто відкинути?» [79] - «*Ist das zu viel verlangt?*» [84]. Тут риторичне запитання тільки одне, проте, на нашу думку, в контексті важливі обидва питання: друге в українському варіанті ніби підсилює перше. Питання «Хіба це велике прохання?» вказує на те, що запити України насправді не є «нездійсненими» для Європи; а питання «Хіба це те, що можна просто відкинути?» вказує на байдужість партнерів. Обидва питання апелюють до почуття сорому реципієнта, змушують його переоцінити власні дії й зробити правильні висновки. Пропонуємо такий варіант перекладу: «*Ist das zu viel verlangt? Oder warum kann ein solcher Antrag abgelehnt werden?*»

Іноді перекладач навпаки перекладач вирішує додати запитання, а не зменшити їхню кількість: «Як із нею говорити, поясніть мені, як із нею говорити?» [78] - «*Worüber können wir jetzt mit ihm reden? Können Sie mir das erklären? Und wie?*» [81]. Один з небагатьох випадків, який став більш експресивним, аніж оригінал. Тут бачимо випадок вільного перекладу, коли автор додає не лише питання «Як говорити?», але й «Про що?», чого немає в змісті оригінальної промови. Перекладач замінює й без того непопулярну в текстах пермісію на ще одне риторичне запитання: замість передбачуваного «*erklärt es mir*» отримуємо риторичне запитання. Вважаємо такі засоби взаємозамінними, адже обидва спонукають до роздумів та викликають емоцію сорому.

Риторичні оклики відтворюються завжди за допомогою точного чи адекватного перекладу:

- «*Наша з вами Європа!*» [78] - «*Unser Europa!*» [81];
- «*Настав цей час!*» [78] – «*Diese Zeit ist gekommen!*» [81].

Риторичні звертання постійно трапляються у промовах В.Зеленського, адже він вибудовує комунікацію в першу чергу з лідерами європейських країн. Проте не забуває Президент звертатись і до громадян. Перекладаються звертання точно: «*Шановні пані та панове!*» [78] - «*Meine Damen und Herren!*» [81].

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ II.

Вдалося відстежити, що переклад тропів у промовах загалом більш вартий уваги, ніж переклад стилістичних фігур, значна частина з яких не може бути відтворена в перекладі через різні правила граматики української та німецької мов. Скажімо, еліпсис чи інверсія. Експресивний потенціал таких прийомів неможливо зберегти, проте вони рідко є єдиним джерелом експресії в реченні, адже зазвичай вона все ж закладена в змістовому наповненні. Через відсутність таких засобів у перекладі може зменшитися лише динаміка промови чи зміститися логічний наголос. Більшість синтаксичних засобів виразності й риторичні фігури усе ж таки зазвичай формально точно перекладаються й не втрачають своєї експресивності.

Переклад тропів виявився спірним питанням. Президент у своїх промовах використовує широкий спектр таких засобів, але не всі вони перекладаються німецькою. При цьому проблема не в стилістичній спроможності мовних одиниць німецької мови, а, скоріше, в особистих переконаннях перекладача чи неухважності до деталей, до важливості певних засобів. Часто в такому випадку відстежується помітне зниження експресивного забарвлення речення, що не бажано в контексті реалізації промов – у дискурсі війни, коли Президент має максимально вразити аудиторію, бо від цього залежатиме статус і майбутнє нашої держави.

Трапляється й зворотна ситуація: перекладач, через неможливість точно перекласти засіб, шукає інші шляхи й надає додаткової експресивності.

Протягом роботи ми пропонували власні варіанти перекладу для тих випадків, які, на нашу думку, здаються недостатньо якісними. Ми продемонстрували, що тропи піддаються адекватному перекладу, тому не є доречним опускати їх при перекладі.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ.

У ході дослідження ми теоретично обґрунтували поняття дискурсу, дискурсу війни, експресивності та експресії, експресивних мовних та мовленнєвих засобів, також проаналізували їхнє функціонування в текстах воєнного дискурсу на прикладі промов В.Зеленського до парламентів німецькомовних країн. Саме в такому контексті нам вдалося вповні відстежити функції, цілі та шляхи їхнього використання.

Крім того, основну увагу ми зосередили на аналізі перекладів таких промов та відстежили, які способи перекладу використовуються та чи є вони результативними в різних випадках передачі засобів експресивності. Завдяки практичним прикладам вдалося зафіксувати провідну роль експресивності в текстах дискурсу війни та визначити, наскільки шляхи перекладу можуть впливати на збереження експресії.

Було встановлено, що здебільшого переклад таких засобів є адекватним, проте часто перекладачі можуть невинно ігнорувати деякі з них, а іноді – вільно їх перекладати чи розширювати. План вираження експресивного засобу при цьому у більшості випадків неможливо зберегти, а от план змісту цілком можливо точно передати при перекладі з української мови німецькою.

Наразі питання, порушені в роботі, є одними з найактуальніших в українському мовознавстві. Сучасне покоління вчених усе більше уваги приділяє дискурсу війни та дослідженню його текстів, а особливо – умов їхньої ефективної реалізації.

У нашій роботі так само були представлені результати нових досліджень, що істотно розширюють вже напрацьовану базу. Ми пересвідчилися, що про розвинуті навички перекладу може свідчити саме здатність перекладача доречно й цілісно адаптувати засоби експресивності. Оскільки нами було запропоновано власні варіанти перекладу випадків, що ми ідентифікували як некоректні, то цінність нашого дослідження значно зросла.

Подальші розробки з теми функціонування й перекладу експресивних засобів у текстах дискурсу війни мають стати об'єктом усе більшої уваги дослідників у галузі стилістики, прагматики, дискурсології, когнітивної, психо-, соціолінгвістики, лінгвістики тексту, лінгвокультурології тощо. Спільними силами українські лінгвісти мають напрацювати стабільну систему уявлень про дискурс та експресивність, а також розвивати перекладацьку спроможність якісно зберігати експресію в текстах воєнного дискурсу.

ZUSAMMENFASSUNG

Diese Masterarbeit wurde dem Thema „Der Kriegsdiskurs in den Massenmedien: Expressivität, Mittel zu ihrer Realisierung und Übersetzung“ gewidmet. Als Forschungsmaterial haben wir die Ansprache von Wolodymyr Selenskyj an die Parlamentarier deutschsprachiger Länder benutzt.

Die theoretische Grundlage der Arbeit bieten die Werke der ausländischen und einheimischen Wissenschaftler O. Selivanova, F. Bacevich, V. Chabanenko, A. Zagnitko, N. Boyko, M. Foucault und S. Bally, C. Morris, Z. Harris, E. Benveniste, T. van Dijk und andere.

Das Phänomen des Krieges wird schon lange nicht mehr nur als physische Konfrontation betrachtet. Zusätzlich zur militärischen Auseinandersetzung spielt der Kampf um die öffentliche Meinung und die Verbreitung einer günstigen Darstellung auf der internationalen Bühne eine entscheidende Rolle. Dabei ist die geschickte Beherrschung der Sprache ein zentrales Instrument zur Erreichung der gewünschten Ziele.

Die Gewährleistung einer effektiven Kommunikation mit ausländischen Zielgruppen erfordert die Expertise professioneller Übersetzer und ihre Fähigkeit, die ursprüngliche Botschaft vollständig und präzise an das Zielpublikum zu übertragen, unter Berücksichtigung sowohl des expliziten als auch des impliziten Bedeutungsgehalts.

Die Analyse von Texten im Kontext ihrer Übersetzungsanforderungen ist ein wichtiges Forschungsgebiet für einheimische Linguisten. Angesichts der hohen Relevanz dieses Themas haben wir uns folgenden Forschungszielen verschrieben: Ermittlung der Methoden zur Wiedergabe sprachlicher Ausdrucksmittel in Übersetzungen und Analyse der Herausforderungen und Verfahren bei der Übersetzung expressiver Mittel in kriegsbezogenen Reden, die im Rahmen von Auftritten von V. Selenskyj in deutschsprachigen Ländern verwendet wurden.

Die gewählte Zielsetzung führte zur Definition eines umfassenden Forschungsgegenstandes: die Wiedergabe von sprachlichen Ausdrucksmitteln in kriegsdiskursbezogenen Texten im Rahmen ihrer Übersetzung vom Ukrainischen ins Deutsche. Im Rahmen der Forschungsarbeit wurden verschiedene Methoden eingesetzt, darunter Diskursanalyse, Synthese und vergleichende Analyse, um die einzelnen Forschungsziele zu ergründen. Im ersten Kapitel erfolgte eine theoretische Fundierung der relevanten Begriffe Kriegsdiskurs, Expressivität und Expression sowie eine Betrachtung traditioneller Übersetzungswege. Der praktische Teil widmete sich der Charakterisierung expressiver Mittel, der Anführung von Beispielen aus kriegsdiskursbezogenen Texten und der Analyse sowie dem Vorschlag von Verfahren für ihre Übersetzung vom Ukrainischen ins Deutsche.

Die Forschungsarbeit war erfolgreich. Es konnten Methoden zur Wiedergabe der Expressivität im Kriegsdiskurs ermittelt und die Übersetzung deutscher stilistischer Techniken in den Reden von Wolodymyr Selenskyj untersucht werden. Dabei wurden nicht nur allgemeine theoretische Positionen beschrieben, sondern auch neue, wenig erforschte Ansätze des Präsidenten analysiert. Im Fokus stand dabei, inwieweit das Potenzial expressiver Ausdrucksmittel in der deutschen Übersetzung vollständig wiedergegeben wird. Die Arbeit leistet einen Beitrag, indem sie frische, interessante Ansätze zur Wiedergabe der Expressivität aufzeigt, die Bedeutung ihrer Erhaltung und angemessenen Übersetzung vermittelt und eigene Wege zur Überwindung von Übersetzungsfehlern bei der Anpassung expressiver Mittel vorschlägt.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Баран Я. А., Зимомира М. І. Теоретичні основи фразеології : навч. посіб. Ужгород : Ужгор. держ. ун-т, 1999. 176 с. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Zymomria_Mykola/Teoretychni_osnovy_frazeolohii/ (дата звернення: 29.04.2024).
2. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики : підручник. Київ : Вид. дім "Акад.", 2004. 344 с. URL: https://document.kdu.edu.ua/info_zab/061_123.pdf (дата звернення: 16.04.2024).
3. Баюн К.Й. Експресивність як мовна та мовленнєва категорія. Вісник Житомирського державного університету. 2020. № 2(80). С. 185–189. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/17907/1/48.pdf> (дата звернення: 02.05.2024).
4. Березовенко А.В. Російсько-українська війна в українському політичному дискурсі. Політичні дослідження. 2021. № 2. С. 97–110. URL: <https://ela.kpi.ua/server/api/core/bitstreams/3b746891-b1e6-4960-ae06-f77d3cse6bfcf/content> (дата звернення: 20.04.2024).
5. Білоус О. М. Теорія, практика та технологія перекладу: навч. посіб. Кропивницький : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2018. 216 с.
6. Білоус О.М. Теорія і технологія перекладу. Курс лекцій: доопрацьований та доповнений : навч. посіб. Кропивницький : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2013. 200 с. URL: https://cusu.edu.ua/images/download-files/inmov/posibniku/теорія_перекладу.pdf (дата звернення: 01.05.2024).
7. Богайчук О. С., Гасюк О. С., Сахневич І. А. Переклад безеквівалентної лексики. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія. 2023. № 63. С. 137–140. URL: <http://vestnik-philology.mgu.od.ua/archive/v63/29.pdf> (дата звернення: 04.05.2024).
8. Бойко Н.І., Хомич Т.Л. Взаємодія лексичних та синтаксичних засобів експресивізації художніх текстів. URL: <http://erpub.chnpu.edu.ua:8080/jspui/bitstream/123456789/4615/1/%D0%92%D0%B7%D0%B0%D1%94%D0%BC%D0%BE%D0%B4%D1%96%D1%8F%20%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%81%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B8%>

D1%85%20%D1%82%D0%B0%20%D1%81%D0%B8%D0%BD%D1%82%D0%B0%D0%BA%D1%81%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B8%D1%85%20%D0%B7%D0%B0%D1%81%D0%BE%D0%B1%D1%96%D0%B2%20%D0%B5%D0%BA%D1%81%D0%BF%D1%80%D0%B5%D1%81%D0%B8%D0%B2%D1%96%D0%B7%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%97%20%D1%85%D1%83%D0%B4%D0%BE%D0%B6%D0%BD%D1%96%D1%85%20%D1%82%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%D1%96%D0%B2.pdf

9. Бондар М. В. Описовий переклад як спосіб відтворення безеквівалентної турецької лексики в українських художніх перекладах. *Science and education a new dimension. Philology.* 2014. II(5), № 28. С. 42–46. URL: <http://rep.knlu.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/787878787/1894/Bondar%204.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення: 04.05.2024).
10. Бровко Л. Меметика у війні: як меми стають зброєю - Press Association. Press Association. URL: <https://pressassociation.org.ua/ua/memetika-u-vijni-yak-memi-stayut-zbroeyu/> (дата звернення: 01.05.2024).
11. Велика українська енциклопедія. URL: <https://vue.gov.ua/>
12. Вільний тлумачний словник. URL: <https://sum.in.ua/f/>
13. Вінтонів М.О, Мала Ю.В. Функційні вияви експресивності в політичному дискурсі. Теоретичні й прикладні проблеми сучасної філології. 2017. № 5. С. 100–112. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tppsf_2017_5_16 (дата звернення: 20.04.2024).
14. Власюк Л. С. Труднощі перекладу англomовних неологізмів. Науково-практична конференція, м. Полтава, 10 лют. – 11 берез. 2023 р. Одеса, 2023. С. 38–40. URL: <https://molodyivchenyi.ua/omp/index.php/conference/catalog/view/26/533/1083-1> (дата звернення: 03.05.2024).
15. Гавриш М. М. Переклад як різновид міжкультурної комунікації (деякі аспекти проблеми). Лінгвокультурний дискурс у парадигмі професійної освіти : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. 2015. С. 36–41. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/197234723.pdf> (дата звернення: 04.05.2024).

16. Галич О. А., Назарець В. М., Васильєв Є. М. Теорія літератури. Київ : Либідь, 2001. 486 с. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0000510> (дата звернення: 01.05.2024).
17. Громова Н. М. Мовні контрасти як засоби експресивності у творах О. Забужко та Ю. Андруховича. Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства. 2011. № 16. С. 357–360. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/25189> (дата звернення: 01.05.2024).
18. Гуйванюк Н. В. Лексичні й синтаксичні експресиви як засіб суб'єктивізації висловлення (на матеріалі творів буковинських письменників). Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 10 : Проблеми граматики і лексикології української мови. 2011. № 7. С. 90–96. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=AS P_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=Nchnpu_10_2011_7_22 (дата звернення: 28.04.2024).
19. Дебати Зеленського та Порошенка: повний текст виступів та відповідей кандидатів. ТСН.ua. URL: <https://tsn.ua/politika/debati-zelenskogo-ta-poroshenka-povniy-tekst-vistupiv-ta-vidpovidey-kandidativ-1332675.html> (дата звернення: 08.05.2024).
20. Доній Т. М. Переклад текстів політичного дискурсу: стратегії, виклики, перспективи. Актуальні питання гуманітарних наук. 2021. Т. 1, № 46. С. 144–1448. URL: http://www.apfn-journal.in.ua/archive/46_2021/part_1/22.pdf (дата звернення: 02.05.2024).
21. Дудик П. С. Стилїстика української мови : навч. посіб. Київ : Акад., 2005. 368 с.
22. Енциклопедія сучасної України. URL: <https://esu.com.ua/>
23. Єрмоленко А. М. Дискурс в архітектоніці мовної прагматики. Філософська думка. 2016. № 4. С. 69–86. URL: <http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi->

- bin/irbis_nbu/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=AS P_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=Philos_2016_4_7 (дата звернення: 15.04.2024).
24. Жмасва Н.С., Корольова Т.М., Попова О.В. Переклад політичного дискурсу: комунікативно-функціональний та лінгвістичний аспекти (на матеріалі перекладів з англійської мови німецькою). Науковий вісник ПНПУ ім. К. Д. Ушинського. 2018. № 27. С. 96–104. URL: <https://www.lingstud.od.ua/archive/2018/27/12.pdf> (дата звернення: 03.05.2024).
25. Загнітко А.П. Основи дискурсології: навчально-наукове видання. Донецьк: ДонНУ, 2008. 194 с. URL: https://moodle.znu.edu.ua/pluginfile.php/697205/mod_resource/content/1/Основи%20дискурсології%20бу%20Загнітко%20А.П..pdf (дата звернення: 13.04.2024).
26. Загнітко А. П. Словник сучасної лінгвістики : поняття і терміни. Донецьк: ДонНУ, 2012. Т. 1 : А-Й. 402 с. URL: <https://r.donnu.edu.ua/bitstream/123456789/248/1/словник%20сучасної%20лінгвістики%20-%201%20ОСТ++.pdf> (дата звернення: 22.04.2024).
27. Зелений В.І., Шишкін І.Г., Дрогомирецька Л.Р. Російсько-українська війна: історичний дискурс. Вісник науки та освіти. 2024. № 1(19). URL: [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-1\(19\)-1471-1495](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-1(19)-1471-1495) (дата звернення: 03.05.2024).
28. Зеленський: «Запитайте: Пашинський – бандит? 100 людей скажуть – так». Радіо Свобода. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-zelenskyj-pashynskyj/30209174.html> (дата звернення: 30.04.2024).
29. Зеленський: Усі, хто заважають відновлювати радянський союз, для путіна - розхідний матеріал. Укрінформ - актуальні новини України та світу. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/3578940-zelenskiy-usi-hto-zavazae-vidnovluyati-radanskiy-souz-dla-putina-rozhidnij-material.html> (дата звернення: 08.05.2024).

- 30.Йогеннсен М. В., Філіпс Л. Дж. Дискурс-аналіз: теорія і метод / пер. з англ А. А. Кисельова. Харків : Гуманітар. центр, 2008. 352 с. URL: <http://kyiv-heritage.com/sites/default/files/ИОРГЕНСЕН%20и%20др%20-%20Дискурс-анализ%202008%20352с.pdf> (дата звернення: 23.04.2024).
- 31.Коваль Т. Л. Експресиви як безпосередній засіб репрезентації експресивної функції мови. Актуальні проблеми слов'янської філології. 2011. № 24 (ч. 2). С. 90–96. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/71681/60-Koval.pdf?sequence=1> (дата звернення: 22.04.2024).
- 32.Крапива Ю.В., Крікун Д.А. Політична промова як різновид політичної комунікації. Закарпатські філологічні студії. 2019. Т. 2, № 11. С. 42–45. URL: http://zfs-journal.uzhnu.uz.ua/archive/11/part_2/9.pdf (дата звернення: 03.05.2024).
- 33.Литвин І. М. Перекладознавство : наук. посіб. Черкаси : Вид-во Чабаненко Ю.А., 2013. 288 с. URL: <https://eprints.cdu.edu.ua/60/1/Навч.%20пос.%20Литвин.%20ПЕРЕКЛАДознавство.pdf> (дата звернення: 04.05.2024).
- 34.Літературознавчий словник-довідник. Київ, Україна : Акад., 2007. 752 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Hromiak_Roman/Literaturoznavchyi_slovnnyk-dovidnyk.pdf (дата звернення: 01.05.2024).
- 35.Манакін В. М. Мова і міжкультурна комунікація : навч. посіб. Київ : Акад., 2012. URL: <https://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Shavkun/0039633.pdf> (дата звернення: 03.05.2024).
- 36.Мельник С.М., Назаренко О.М., Сікорська В.Ю. Мовна репрезентація концепту «війна» в сучасному українському медіадискурсі. *Philological education and science: transformation and modern development vectors* : монографія. Riga, Latvia, 2023. С. 446–467. URL: <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/view/297/8542/17835-1> (дата звернення: 03.05.2024).
- 37.Овсієнко А. С. Метафора в сучасному мовознавстві: тлумачення та класифікація. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету.

- Сер.: Філологія. 2018. Т. 3, № 32. С. 105–109. URL: http://www.vestnik-philology.mgu.od.ua/archive/v32/part_3/31.pdf (дата звернення: 01.05.2024).
38. Падалка О.В. Політична промова та її просодичні характеристики. Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки: Філологічні науки. Мовознавство. 2012. № 6. С. 66–69. URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/8424/1/17.pdf> (дата звернення: 03.05.2024).
39. Приблуда Л. М. Функціонування метонімії та синекдохи в мовосвіті письменників ХХІ століття. Сучасна філологія: теорія і практика : матеріали ІV Міжнар. науково-практ. конф., м. Одеса, 4–5 трав. 2018 р. Херсон, 2018. С. 19–22. URL: <https://dspace.nuft.edu.ua/items/f819872a-e028-4bae-8667-92433a347f51> (дата звернення: 02.05.2024).
40. Прокопенко Н.М. До питання про лінгвістичну сутність експресії. «Філологічні трактати». 2015. Т. 7, № 4. С. 54–58. URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/44076/1/Prokopenko_ekspresyvnist.pdf (дата звернення: 20.04.2024).
41. Проценко Н. В. Лексико-семантичні підстановки в перекладі англomовних текстів. Філологічні студії. Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету. 2015. № 12. С. 64–72. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASR_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=PhSt_2015_12_10 (дата звернення: 04.05.2024).
42. Рябко Т. Л. Фонетичні засоби вираження емоційно-оцінної конотації. Ніжинська філологічна школа: минуле, сьогодення, майбутнє. : Матеріали Другої міжнар. науково-практ. конф., м. Ніжин, 24–25 берез. 2004 р. Ніжин, 2004. С. 87–92. URL:

- <https://epub.chnpu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/4616/1/Фонетичні%20засоби%20вираження%20емоційно-оцінної%20конотації.pdf> (дата звернення: 22.04.2024).
43. Селіванова О.О. Основи теорії мовної комунікації : підручник. Черкаси : Вид-во Чабаненко Ю.А., 2011. 350 с. URL: <https://ru.scribd.com/document/442487501/Selivanova-pdf> (дата звернення: 22.04.2024).
44. Серажим К.С. Дискурс як соціолінгвальне явище: методологія, архітектоніка, варіативність : монографія. Київ : Вид-во Паливода А.В., 2010. 351 с.
45. Смолій В. А., Ясь О. В. Сучасна російсько-українська війна у світлі постколоніалізму. *Visnik Nacional noi akademii nauk Ukraini*. 2022. № 6. С. 3–15. URL: <https://doi.org/10.15407/visn2022.06.003> (дата звернення: 03.05.2024).
46. Соколенко Є. Зеленський розкрив, що буде вважатись успіхом контрнаступу ЗСУ. Уніан - інформаційне агентство. URL: <https://www.unian.ua/war/zelenskiy-rozkriv-shcho-bude-vvazhatis-uspihom-kontrnastupu-zsu-12256335.html> (дата звернення: 01.05.2024).
47. Стаднік І.О. Лінгвістична відповідність понять «воєнний» дискурс vs «військовий» дискурс. *Science and Education a New Dimension. Philology*. 2016. Т. IV, № 22. С. 63–65. URL: <https://seanewdim.com/wp-content/uploads/2021/03/Linguistic-correspondence-of-the-notions-war-discourse-vs.-military-discourse-Stadnik-I.-O..pdf> (дата звернення: 19.04.2024).
48. Стилістика української мови : навч.-метод. посіб. / ред. А. Попович ; упоряд.: А.С. Попович, Л.М. Марчук. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Под. нац. ун-т ім. Ів. Огієнка, 2017. 172 с. URL: <http://elar.kpnu.edu.ua:8081/xmlui/bitstream/handle/123456789/601/Попович%20А.%20Стилістика%20української%20мови.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення: 02.05.2024).
49. Сучасна українська літературна мова: Лексикологія. Фонетика : підручник. / Мойсієнко А.К. та ін. Київ : Знання, 2010. 270 с. URL: https://docs.google.com/viewer?url=https://shron1.chtyvo.org.ua/Moisiienko_Ana

- tolii/Suchasna_ukrainska_literaturna_mova_Leksykolohiia_Fonetyka.pdf (дата звернення: 01.05.2024).
- 50.Ткачівська М.Р., Щерба Р.М. Переклад крізь призму міжкультурної комунікації. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія. 2022. № 57. С. 202–206. URL: <http://www.vestnik-philology.mgu.od.ua/archive/v57/47.pdf> (дата звернення: 03.05.2024).
- 51.Турчак О. М. Експресія та експресивність як складові функціональної характеристики okazionalizmів (на матеріалі преси кінця ХХ ст.). Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія "Філологічні науки". 2015. № 1 (9). С. 164–169. URL: <https://phil.duan.edu.ua/images/PDF/2015/1/25.pdf> (дата звернення: 03.05.2024).
- 52.Тхоровська С. В. Метод дискурс-аналізу: поняття та застосування (на прикладі ідеологічного дискурсу). «Молодий вчений». 2022. № 2(102). С. 104–107. URL: <https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/3197/3162> (дата звернення: 26.04.2024).
- 53.У Зеленського допускають "жест доброї волі" Росії у Херсоні: коли це може статися і за якої умови. ТСН.ua. URL: <https://tsn.ua/ato/u-zelenskogo-dopuskayut-zhest-dobroyi-voli-rosiyi-u-hersoni-za-yakoyi-umovi-2117425.html> (дата звернення: 01.05.2024).
- 54.Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / ред. С.Я. Єрмоленко. Київ : Либідь, 2001. 224 с. URL: <https://archive.org/details/terminy2001/page/182/mode/2up> (дата звернення: 01.05.2024).
- 55.Холявко І.В. Засоби експресивності в українських мовознавчих наукових статтях. Науковий журнал Львівського державного університету безпеки життєдіяльності «Львівський філологічний часопис». 2020. № 8. С. 185–189. URL: http://philologyjournal.lviv.ua/archives/8_2020/29.pdf (дата звернення: 20.04.2024).

56. Чабаненко В.А. Стилiстика експресивних засобiв української мови : монографiя. Запорiжжя : ЗДУ, 2002. 351 с. URL: <https://ru.scribd.com/document/582584855/Чабаненко-В-А-Стилiстика-експресивних-засобiв-української-мови-2002> (дата звернення: 22.04.2024).
57. Шуляренко М. П. Звукосимволiзм як засiб досягнення прагматичного ефекту в полiтичній комунiкацiї. Нова фiлологiя. 2010. № 38. С. 228–233. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASR_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=Novfil_2010_38_42 (дата звернення: 01.05.2024).
58. Яворська Г. М. Гiбридна вiйна як дискурсивний конструкт. Стратегiчнi прiоритети. Серiя : Полiтика. 2016. № 4. С. 41–48. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASR_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=sppol_2016_4_7 (дата звернення: 03.05.2024).
59. Яворська Г. М. Мова як складник конфлiкту. Media studies: междисциплинарные исследования медиа : Матерiали науково-практ. конф., м. Харкiв, 16 трав. 2016 р. С. 103–107. URL: https://www.academia.edu/29059852/мова_як_складник_конфлiкту_pdf (дата звернення: 02.05.2024).
60. Benveniste E. Problems in general linguistics / trans. from eng. by M. E. Meek. Coral Gables, Fla. : University of Miami Press, 1971. 317 p. URL: <https://ru.scribd.com/document/125817853/80024188-Benveniste-Problems-in-General-Linguistics> (date of access: 30.04.2024).
61. Brown G., Yule G. Discourse Analysis. Cambridge : Cambridge University Press, 1983. 288 p. URL: <https://carrerainglesuce.wordpress.com/wp->

- content/uploads/2019/05/discourse_analysis_by_gillian_brown_geor.pdf (date of access: 12.04.2024).
- 62.Brück M. Ein Klub ohne Heimat. dw.com. URL: <https://www.dw.com/de/schachtjor-donezk-ein-klub-auf-der-flucht/a-61480762> (date of access: 19.05.2024).
- 63.Coulthard M. Advances in spoken discourse analysis. London : Routledge, 1992. 266 p. URL: https://www.academia.edu/30346334/_Malcolm_Coulthard_Advances_in_Spoken_Discourse_Analysis?sm=b (date of access: 01.05.2024).
- 64.Curea A. Entre expression et expressivité : l'école linguistique de Genève de 1900 à 1940. Charles Bally, Albert Sechehaye, Henri Frei. Lyon : ENS Éditions, 2015. 378 p. URL: <https://books.openedition.org/enseditions/3885> (date of access: 02.05.2024).
- 65.Duden. URL: <https://www.duden.de/>
- 66.Flückiger P. Wahlen in der Ukraine: Die Katze im Sack als nächster Präsident. Neue Zürcher Zeitung. URL: <https://www.nzz.ch/international/wahlen-in-der-ukraine-die-katze-im-sack-als-naechster-praesident-ld.1803597> (date of access: 08.05.2024).
- 67.Foucault M. The archaeology of knowledge and the discourse on language / trans. from french by A. Sheridan Smith. New York : Pantheon Books, 1972. 246 p. URL: https://monoskop.org/images/9/90/Foucault_Michel_Archaeology_of_Knowledge.pdf (date of access: 30.04.2024).
- 68.Goncharenko R. "Raschismus": So prangert die Ukraine Russlands Krieg an – DW – 10.05.2023. dw.com. URL: <https://www.dw.com/de/raschismus-so-prangert-die-ukraine-russlands-krieg-an/a-65561751> (date of access: 30.04.2024).
- 69.International encyclopedia of unified science. foundations of the unity of science (volumes 1-11 of the encyclopedia). Chicago, Illinois : The University of Chicago Press, 1938. 59 p. URL: <https://dokumen.pub/foundations-of-the-theory-of-signs-1-9780226575773.html> (date of access: 13.04.2024).

70. Language and literature in the multicultural space : collective monograph. Lviv-Toruń : Liha-Press, 2019. 214 p. URL: <http://catalog.liha-pres.eu/index.php/liha-pres/catalog/book/74> (date of access: 03.05.2024).
71. O'Halloran K. Discourse Analysis - by H.G. Widdowson. International Journal of Applied Linguistics. 2008. Vol. 18, no. 1. P. 106–110. URL: https://www.researchgate.net/publication/240606812_Discourse_Analysis_-_by_HG_Widdowson (date of access: 01.05.2024).
72. Selling war: the role of the mass media in hostile conflicts from world war i to the «war on terror” / ed. by J. Seethaler et al. Bristol, UK/ Chicago, USA : Intellect Ltd, 2013. 357 p. URL: https://www.academia.edu/76028659/Discourses_of_War (date of access: 05.05.2024).
73. Van Dijk, T. A. Discourse and Context: A Sociocognitive Approach. New York : Cambridge University Press, 2008. 261 p. URL: https://www.academia.edu/5345314/Discourse_and_Context_Teun_A_van_Dijk (date of access: 02.05.2024).
74. Van Dijk, T. A. Ideology and Discourse. Barcelona : Pompeu Fabra University, 2012. 95 p. URL: <https://discourses.org/wp-content/uploads/2022/06/Teun-A.-van-Dijk-2012-Ideology-And-Discourse.pdf> (date of access: 18.04.2024).
75. Widdowson H. Discourse Analysis. Oxford : Oxford University Press, 2007. 152 p. URL: <https://ru.scribd.com/document/196048545/Discourse-Analysis-by-H-G-Widdowson> (date of access: 01.05.2024).
76. Zellig S. Harris. Discourse Analysis. Language. 1952. Vol. 28, no. 1. P. 1–30. URL: <https://www.jstor.org/stable/409987?origin=crossref> (date of access: 25.04.2024).

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ:

77. Виступ Президента України на 58-й Мюнхенській конференції з питань безпеки. Офіційне інтернет-представництво Президента України. URL: <https://www.president.gov.ua/news/vistup-prezidenta-ukrayini-na-58-j-myunhenskij-konferenciyi-72997> (дата звернення: 01.05.2024).
78. Європа та інші частини землі не мають бути місцем, де амбіції тиранів ламають життя народів – виступ Президента України на врученні Міжнародної премії імені Карла Великого в Аахені. Черкаська районна державна адміністрація. URL: <https://cherkassyrd.gov.ua/prezydent-ukrayiny/2023/05/15/yevropa-ta-inshi-chastyny-zemli-ne-mayut-buty-mistsem-de-ambitsiyi-tyraniv-lamayut-zhyttya-narodiv-vystup-prezidenta-ukrayiny-na-vruchenni-mizhnarodnoyi-premiyi-imeni-karla-velykogo-v-aaheni/> (date of access: 01.05.2024).
79. Підтримати наших людей зараз – це зрозуміти, наскільки важливо не залишитися морально нейтральними до зла – звернення Президента України до Національної ради Австрії. *Офіційне інтернет-представництво Президента України*. URL: <https://www.president.gov.ua/news/pidtrimati-nashih-lyudej-zaraz-ce-zrozumiti-naskilki-vazhlyvo-ne-zalishytysya-moralno-neytralnyimi-do-zla-zverнення-Президента-України> (дата звернення: 30.04.2024).
80. Промова Президента України Володимира Зеленського у Бундестазі. Офіційне інтернет-представництво Президента України. URL: <https://www.president.gov.ua/news/promova-prezidenta-ukrayini-volodimira-zelenskogo-u-bundesta-73621> (дата звернення: 30.04.2024).
81. «Die Ukraine bietet Euch den Sieg an, um Euch zu retten!». Aachener Zeitung. URL: <https://www.aachener-zeitung.de/lokales/region-aachen/aachen/die-ukraine-bietet-euch-den-sieg-an-um-euch-zu-retten/3760897.html> (date of access: 01.05.2024).

82. Rede des Präsidenten der Ukraine Herrn Wolodymyr Selenskyj im Bundestag. Generalkonsulat der Ukraine in Hamburg. URL: <https://hamburg.mfa.gov.ua/de/news/promova-prezidenta-ukrayini-volodimira-zelenskogo-u-bundestazi> (date of access: 01.05.2024).
83. Selenskyjs Rede vor dem Bundestag im Wortlaut. Zeit Online. URL: <https://www.zeit.de/politik/ausland/2022-03/wolodymyr-selenskyj-rede-bundestag-ukraine> (date of access: 26.04.2024).
84. Videoansprache des ukrainischen Präsidenten Selenskyj. Parlament Österreich. URL: <https://www.parlament.gv.at/aktuelles/mediathek/XXVII/VER/155> (date of access: 28.04.2024).